

KS. STANISŁAW ADAM WRÓBLEWSKI
Fundacja Obserwatorium Społeczne we Wrocławiu
<https://orcid.org/0000-0003-3764-7839>
gladius86@o2.pl

PATROCINIA ARCHIDIAKONATU WROCŁAWSKIEGO WEDŁUG PROTOKOŁÓW WIZYTACYJNYCH Z LAT 1579-1580¹ (cz. 1)

STRESZCZENIE: Artykuł poświęcony został problematyce patrociniów kościołów w archidiecezji wrocławskiej znanych dzięki wizytacjom kanonicznym z l. 1579-1580 przeprowadzonych zgodnie z zarządzeniami soboru Trydenckiego w 1547 roku przez archidziekona wrocławskiego Teodora Lindanusa. Przed przystąpieniem do wykonania zarządzenia i zwizytowania diecezji przygotowana została instrukcja, gdzie bardzo mocny akcent położono na kwestię wezwania jakie posiadał dany obiekt katolickiego kultu religijnego. Miało to wielkie znaczenie wobec rozwoju reformacji i odrzucenia dotychczasowego obrządku sakralnego, w tym kultu świętych. Stąd badając pochodzenie i znaczenie wezwań kościołów można było dostrzec cechy charakterystyczne dla religijności wiernych Kościoła na Śląsku mające swoje źródło w okresie średniowiecza. Wśród 36 wizytowanych obiektów wymieniono aż 46 różnych wezwań, które łączone w wielorakie warianty dedykacyjne wskazały 153 przykłady świętych, tajemnic bożych i prawd wiary.

Analiza poszczególnych wezwań oraz poszukiwania we wcześniejszych źródłach pozwoliła na wskazanie ciągłości kultu, a także jego ewolucję uwydatnioną poprzez pojawienie się także innych tytułów dla tych samych obiektów. Dane o patrocinach w 26 przypadkach są pierwszymi informacjami o wezwaniu dla poszczególnych wymienionych kościołów. Na podstawie przeprowadzonych badań można przyjąć, iż archidiekan wrocławski charakteryzował się otwartością na wiele trendów i przejawów kultury religijnej ówczesnej Europy i Kościoła.

SŁOWA KLUCZE: Archidiecezja wrocławska, Diecezja wrocławska, Patrocinia, Śląsk, Teodor Lindanus, Wizytacje kanoniczne, Hagiologia.

---

¹ Niniejszy artykuł autor ofiaruje w darze Bp. Prof. Janowi Kopcowi, Najwybitniejszemu Historykowi Kościoła na Śląsku i Wielkiemu Przyjacielowi Archidiecezji Wrocławskiej w 75-rocznicę urodzin.

PATROCINIA OF THE ARCHDEACONRY OF WROCLAW ACCORDING TO VISITATION PROTOCOLS FROM THE YEARS 1579-1580

ABSTRACT: This article is devoted to the problematics of patrocinia of churches in the archdeaconry of Wrocław known thanks to canonical visitations from 1579-1580, carried out in accordance with the ordinances of the Council of Trent in 1547 by the archdeacon of Wrocław, Teodor Lindanus. Before proceeding with the execution of the ordinance and the visitation of the diocese, an instruction was prepared, where very strong emphasis was placed on the issue of the invocation that a given object of Catholic religious worship had. This was of great importance in the face of the development of the Reformation and the rejection of the existing sacred rite, including the cult of saints. Hence, examining the origin and meaning of church invocations, one could see the features characteristic of the religiousness of the faithful of the Church in Silesia, having their roots in the Middle Ages. Among the 36 objects visited, as many as 46 different invocations were listed, which, combined into various dedicatory variants, indicated 153 examples of saints, divine mysteries and truths of faith.

The analysis of individual invocations, and searches in earlier sources, allowed to indicate the continuity of the cult, as well as its evolution emphasised by the appearance of other titles for the same objects. Data on patrocinia in 26 cases is the first information about the invocation for the individual churches mentioned. On the basis of the research carried out, it can be assumed that the archdeacon of Wrocław was characterised by an openness to many trends, and manifestations of the religious culture of Europe and the Church at the time.

KEYWORDS: Archdeaconry of Wrocław, Diocese of Wrocław, Patrocinia, Silesia, Teodor Lindanus, Canonical Visitations, Hagiology.

Translated by dr Joanna Szczepańska-Włoch

Wstęp

Wśród bogatego zasobu nowożytnych akt wizytacyjnych z terytorium diecezji wrocławskiej przechowywanych w Archiwum Archidiecezjalnym we Wrocławiu znajdują się sprawozdania z l. 1579-1580 składające się ze 164 stronice rękopisu², które stanowią zbiór najstar-

---

² Archiwum Archidiecezjalne we Wrocławiu, sygn. II b 27 *Visitatio Archidiaconatus Wratislaviensis 1579*. Drukiem wraz przygotowanymi na te okoliczności instrukcjami oraz kolekcją innych sprawozdań wizytacyjnych z XVII wieku wydał zasłużony historyk Kościoła na Śląsku pierwszy dyrektor Archiwum Archidiecezjalnego we Wrocławiu Joseph Jungnitz: *Visitationsberichte der Dözese Breslau. Archidiaconat Breslau*, wyd. J. Jungnitz, Breslau 1902 [dalej: VB].

szych tego typu źródeł wytworzonych po przeprowadzonej w tym czasie wizytacji archidiaconatu wrocławskiego jako jednej z czterech jednostek terenowej administracji Kościoła śląskiego.

Była to pierwsza wizytacja w duchu reform trydenckich oparta o Dekret o Reformie uchwalony podczas 7 sesji Soboru Trydenckiego 3 marca 1547 roku³. Wykorzystana jako podstawa źródłowa dla niniejszych rozważań wizytacja kanoniczna odbyła się w okresie od 14 maja 1579 do 4 maja 1580 roku, a czynności wynikające z tej usługi kościelnej wypełniał archidiacon wrocławski Teodor Lindanus⁴.

Sprawozdania wizytacyjne z tego czasu szerzej wykorzystane zostały dla omówienia sytuacji i obrazu działalności duszpasterskiej w najstarszej części diecezji wrocławskiej oraz do badań nad poszczególnymi kościołami i ich wezwaniami⁵.

Podjęte w niniejszym artykule zagadnienie dotyczy całościowego uchwycenia patrociniów, które poświadczone zostały dzięki instrukcji

---

³ Zob. *Dokumenty Soborów Powszechnych*, t. 4, (1511-1870) *Lateran V, Trydent, Watykan I*, oprac. A. Baron, H. Pietras, Kraków 2005, s. 369-371. Pierwszą próbę przeprowadzenia wizytacji podjął biskup wrocławski Baltazar von Promnitz (1539-1562), który zwrócił się o nakaz cesarski dla wpuszczenia wizytatora do dóbr kościelnych i parafii, które odrzuciły zwierzchnictwo biskupów katolickich. Mimo uzyskania dekretu wizytacji nie przeprowadził, K. Dola, *Studia nad początkami reformacji protestanckiej na Śląsku*, Opole 2009, s. 62.

⁴ Doktor teologii, kształcił się na uniwersytecie w Lowanium w Belgii oraz w Rzymie. W 1565 roku otrzymał godność kanonika katedralnego, a w 1570 roku mianowany prałatem archidiaconem. Był również kanonikiem przy kapitułach kolegiackich: świętokrzyskiej we Wrocławiu oraz w Głogowie. W l. 1565-1574 pełnił urząd pierwszego rektora seminarium duchownego diecezji wrocławskiej. Mianowany wikariuszem generalnym oraz oficjałem wrocławskim. Wyniesiony do godności notariusza apostolskiego. Przygotował pierwszą instrukcję dla wizytatorów kościelnych w diecezji wrocławskiej. Szerzej zob. H. Hoffmann, *Die des Breslauer Alumns. Ein Beitrag zur Geschichte der Priesterbildung in Schlesien*, Breslau 1935, s. 220-221. Problematykę nowożytnych wizytacji kościelnych skrótkowo omówił: J. Mandziuk, *Historia Kościoła katolickiego na Śląsku. Czasy reformacji protestanckiej, reformy katolickiej i kontrreformacji 1520-1742*, t. 2, Warszawa 1995, s. 78-81. Uwagi ogólne dotyczące procedury wizytacji w diecezji wrocławskiej, oraz okoliczności z nimi związane przedstawił T. Sakwerda, *Relacje wyznaniowe w archiepiskopacie żorskim na podstawie protokołów z wizytacji kanonicznych z drugiej połowy XVII w.*, [w:] „Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne”, (2007), t. 40, z. 1, s. 179-197.

⁵ Zob. W. Urbana, *Z dziejów duszpasterstwa w archidiaconacie wrocławskim w czasach nowożytnych*, Warszawa 1971; W. Marschall, *Alte Kirchenpatrozinien des Archidiaconates Breslau*, Köln 1966, passim.

wizytacyjnej nakazującej ich określenie dla poszczególnych obiektów sakralnych⁶. Źródło – pod względem informacji o części diecezji wrocławskiej w szczytowym okresie reformacji na Śląsku – jest z pewnością nie do przecenienia dla historyków. Trzeba bowiem zauważyć, iż luteranizm załamał dotychczasową ukształtowaną w okresie średnio-wiecza strukturę terenową diecezji.

Jak zauważył Kazimierz Dola w 1548 roku w całej diecezji było ok. 30 księży, gdy całe biskupstwo składało się z ok. 1500 parafii⁷. Wyraźnie dostrzegalne jest dzięki zachowanym sprawozdaniom, że życie katolickie ograniczone zostało do obszarów należących do tzw. księstwa biskupiego, włości kapitulnych, dóbr klasztornych oraz tam, gdzie najważniejsze korporacje kościelne posiadały prawo patronatu nad obiektami sakralnymi.

Wyjątkowość wykorzystanego źródła dla problematyki patrociniów objawia się przede wszystkim w fakcie, że większość kościołów diecezji, jak wspomniano, przejęta została przez luteran odrzucających katolicką naukę o kulcie świętych oraz ich roli pośredników i orędowników przez Bogiem. Z kolei zniszczenia wojny 30-letniej, która bardzo tragicznie doświadczyła Śląsk w latach 1618-1648⁸, oraz późniejsza kontrreformacja i powtórne przejmowanie kościołów przez katolików (tzw. komisja redukcyjna)⁹ stały się czynnikami mającymi wpływ na trwałość wezwań, ich niezmiennosc, czy ewentualnie powiększenie liczby czczonych świętych. Wydarzenia te, choć nie można jednocześnie uogólniać, z pewnością stały się cezurą czasową dla ciągłości kultu w poszczególnych kościołach w diecezji wrocławskiej. Stąd akta

---

⁶ Instrukcja dla wizytatora wraz z podaniem norm prawa kościelnego opracowana przez prałata Teodora Lindanusa dla interesującej wizytacji z 1579-1580 roku wydana została wraz z tekstami sprawozdań wizytacyjnych drukiem. Przy wskazaniach dotyczących kolegiat, kościołów i szpitali położony został szczególny akcent na kwestię doboru patrocinium, zob. VB, s. 11-29.

⁷ K. D o l a, *Studia nad początkami reformacji protestanckiej na Śląsku*, s. 56. Z końcem XVI wieku, istniało jedynie ok. 160 parafii katolickich, por. J. M a n d z i u k, *Historia Kościoła katolickiego na Śląsku. Czasy reformacji protestanckiej, reformy katolickiej i kontrreformacji 1520-1742*, t. 2, s. 57.

⁸ Szerzej na temat obrazu tej wojny na interesującym terytorium geograficznym jak i administracyjnym diecezji wrocławskiej zob. J. M a r o Ń, *Wojna Trzydziestoletnia na Śląsku. Aspekty militarne*, Wrocław-Racibórz 2008, s. 280.

⁹ J. M a n d z i u k, *Historia Kościoła katolickiego na Śląsku. Czasy reformacji protestanckiej, reformy katolickiej i kontrreformacji 1520-1742*, t. 2, s. 145-148.

te pozostały świadectwem pierwotnych form dewocji i źródłem dla ustalenia tradycji dedykacyjnej w części Kościoła na Śląsku.

Strona formalna niniejszych rozważań również warta jest dodatkowych wyjaśnień. Tekst składa się generalnie z dwóch części. Pierwsza z nich jest to katalog obiektów sakralnych, które zostały zwizytowane w l. 1579-1580 stanowiących ówczesną strukturę archidiakonatu wrocławskiego. Prałat Lindanus wymienił 37 kościołów i kaplic ustalając ich wezwania. Dla zachowania oryginalnego porządku wszystkie miejscowości i kościoły omówione zostały nie alfabetycznie, a zgodnie z kolejnością prowadzonej wizytacji. Ustalone zostały także współczesne polskie i czeskie nazwy miejscowe zachowując oryginalne zapisy, podano również nazwy niemieckie ówczesnie obowiązujące na Śląsku. Dla ułatwienia rozeznania dokonana lokalizacji wszystkich miejscowości zgodnie z obecnym podziałem administracyjnym zarówno państwowym, jak i kościelnym. Przy każdej miejscowości i omawianym obiekcie podano najstarsze źródła historyczne ich dotyczące, co pozwala na ukazanie szerszego lokalnego kontekstu dziejowego. Tak samo postąpiono przy podaniu wezwania. Autor nie zatrzymał się wyłącznie na poświadczeniu patrocinium z wizytacji, ale poszukiwał już wcześniejszych źródeł, które dokumentowały dedykację, co pozwoliło na wskazanie ciągłości wezwania, oraz niejednokrotnie wskazało także na inne tytuły, które mogły zostać zredukowane, bądź nie były zbyt popularne w późniejszym czasie.

Druga część poświęcona została analizie i syntezie poszczególnych wezwań, co pozwoliło na zbudowanie struktur geografii sakralnej archidiakonatu i wyjaśnienie (choć oczywiście nie w każdym przypadku) powodu doboru świętych, czy tajemnic bożych do wezwania obiektu sakralnego, a także wskazać w przybliżeniu czas recepcji danego kultu w diecezji wrocławskiej, czy szerzej na Śląsku.

Katalog

1. Ołtaszyn (oryg. Oltanschin, niem. Oltaschin), dzielnica w granicach administracyjnych miasta Wrocławia, woj. dolnośląskie, pow. i gm. Wrocław, archidiec. wrocławska, dek. Wrocław-Krzyki.

Pierwsza wzmianka o wsi Ołtaszyn¹⁰ pochodzi z dokumentu księcia Henryka I Brodatego¹¹ wystawionego 8 grudnia 1204 roku. Akt ten dotyczył nadania klasztorowi Najświętszej Maryi Panny na Piasku we Wrocławiu¹² 10 grzywien srebra rocznych dochodów z mennicy książęcej na potrzeby braci oraz zwolnił wymienione z nazwy wsie klasztorne z wynikających z prawa książęcego daniny zwanej podworowe¹³. Wśród tych miejscowości wymieniony został Ołtaszyn, jako wieś należąca do dóbr wrocławskiego opactwa kanoników regularnych.

Obiekt sakralny i patrocinium: kościół parafialny pw. Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny¹⁴.

Pierwsza wzmianka o kościele parafialnym w Ołtaszynie pochodzi z dokumentu biskupa wrocławskiego Tomasza I¹⁵ wystawionego

¹⁰ Nazwę miejscową i jej pochodzenie omówił szerzej: J. D o m a ń s k i, *Nazwy miejscowe dzisiejszego Wrocławia i dawnego okręgu wrocławskiego*, Warszawa 1967, s. 30.

¹¹ B. Z i e n t a r a, *Henryk Brodaty i jego czasy*, Warszawa 1997, ss. 446; Z. B o r a s, *Książęta piastowscy Śląska*, Katowice 1978, s. 56-89; K. J a s i ń s k i, *Rodowód Piastów śląskich*, Kraków 2007, s. 87-93.

¹² Według badaczy opactwo kanoników regularnych św. Augustyna we Wrocławiu założone zostało w 2 poł. XII wieku. Zachowany dokument biskupa wrocławskiego Waltera (pontyfikat w l. 1149-1169) datowany na lipiec 1149 – 8 kwietnia 1150 dotyczący nadań uczynionych dla tegoż klasztoru zarówno we Wrocławiu jak i na górze Ślęży dla obu kościołów wniesionych na cześć *Świętej Bożej Rodzicielki zawsze Dziewicy Maryi*, na prośbę śląskiego komesa Piotra Włosta, jego żony Marii i syna Świętosława uważany jest za kontrowersyjny pod względem autentyczności oraz datacji. Por. *Schlesisches Urkundenbuch*, t. 1, 971-1230, wyd. H. A p p e l t, Wien-Köln-Graz 1977, nr 23 [dalej: SUB]. Szczególną uwagę zwróciła na ten problem: A. P o b ó g - L e n a r t o w i c z, *Uposażenie i działalność gospodarcza klasztoru kanoników regularnych NMP na Piasku we Wrocławiu do początku XVI w.*, Opole 1994, s. 9-10. Natomiast o obecności zakonników na Śląsku oraz ich posiadłości świadczy wystawiona w Pizie bulla papieża Eugeniusza III z 19 października 1148 roku skierowana do opata Arnulfa z kościoła świętej Maryi na górze Ślęży. Warto dodać, iż wśród posiadanych dóbr wymieniony został kościół pw. św. Wojciecha we Wrocławiu (późniejszy klasztor dominikanów), zob. SUB, t. 1, nr 16. Jeżeli chodzi natomiast o funkcjonowaniu opactwa na wrocławskiej wyspie Piasek to pierwsza wzmianka pochodzi z bulli protekcyjnej papieża Celestyna III wystawionej 9 kwietnia 1193 roku na Lateranie w Rzymie. Papież wziął pod opiekę Stolicy Apostolskiej opactwo oraz potwierdził jego posiadłości i prawa. Zob. SUB, t. 1, nr 38. Szerzej o historii opactwa, obiektów sakralnych i działalności duszpasterskiej: H. H o f f m a n n *Sandstift und pfarrkirche St. Maria in Breslau. Gestalt und Wandel im Laufe der Jahrhunderte*, Stuttgart 1971, ss. 216.

¹³ SUB, t. 1, nr 94.

¹⁴ *Kościół i Kaplice Archidiecezji Wrocławskiej*, red. J. P a t e r, Wrocław 2002, s. 626.

we Wrocławiu 18 listopada 1254 roku. W piśmie tym ordynariusz diecezji zatwierdził własność szpitala dla trędowatych kobiet w Środzie Śląskiej¹⁶ trzech i pół łanu zakupionego wcześniej przez rektora Fryderyka oraz zwolnił ze względu na ubóstwo leprozorium z uiszczania dziesięciny z tych łanów, która należna była dotychczas kościołowi w Ołtaszynie¹⁷.

Patrocinium omawianego kościoła po raz pierwszy poświadczone jest w sprawozdaniu wizytacyjnym archidiakonatu wrocławskiego z 1579 roku. Archidiakon wrocławski Teodor Lindanus zapisał, iż kościół wzniesiony został pod wezwaniem i ku czci Wszzechmogącego Boga, Wniebowzięcia NMP, św. Tomasza Kantuaryjskiego¹⁸. Wizytator wspo-

---

¹⁵ Biskup wrocławski w l. 1232-1268. Wsławił się jako sprawny polityk i administrator. Był członkiem trybunału kanonizacyjnego biskupa krakowskiego Stanisława, którego relikwie sprowadził do katedry wrocławskiej fundując jednocześnie ołtarz ku czci św. Wincentego i św. Stanisława. Szerzej zob. J. Mandziuk, *Rządcy (Archi) Diecezji Wrocławskiej na przestrzeni wieków*, Wrocław 2018, s. 48-56.

¹⁶ Szpital ten pod wezwaniem Najświętszej Maryi Panny i następnie od 1442 r. św. Elżbiety wzmiankowany w dokumencie biskupa wrocławskiego Tomasza I wystawionego 30 marca 1239 roku. Ordynariusz diecezji nadał szpitalowi wieś Jastrzębce oraz dochody z Mierzyc i Olszan, zob. SUB, t. 2, nr 159. Z treści dokumentu wynika, że obiekt ten założony uposażony przez poprzednika na tronie biskupów wrocławskich, a zatem Wawrzyńca (pontyfikat w l. 1207-1232). Z kolei w bulli protekcyjnej papieża Innocentego IV wystawionej w Lionie 8 września 1245 roku mowa jest o wzięciu w opiekę rektora oraz siostry z leprozorium i potwierdzeniu nadań uczynionych na rzecz szpitala przez księcia śląskiego i innych darczyńców, zob. SUB, t. 2, nr 289. Niniejsze przykłady świadczą o mieszanym patronacie nad szpitalem, zarówno ze strony biskupa, jak również dworu książęcego. Zauważyć należy, że w wpływ hagiografii księżnej śląskiej wskazuje na parę księżęcą Henryka Brodatego i Jadwigi jako wspólne dzieło charytatywne, którego szczególną opiekunką była święta: „[...] *Leprosorium curam habuit specialem pro amore illius, qui pro nobis fieri voluit ut leprosus. Unde leprosas quasdam feminas insimul habitantes prope oppidum, quod dicitur Novum forum (Środa Śląska – przyp. S.W.) sic in suam receperat curam, ut eis aliquociens in ebdomada mitteret pecunias, carnes et ferinas ac in omnibus tamquam filias speciales*”, cyt. za: Vita S. Hedwigis, [w:] *Scriptores Rerum Silesiacarum*, t. 2, wyd. G. A. Stenzel, Breslau 1839, s. 51-52; A. Kiełbasa, *Święta Jadwiga Śląska*, Warszawa 1990, s. 61; K. Doła, *Szpital Średniowiecznego Śląska*, [w:] „Rocznik Teologiczny Śląska Opolskiego”, Opole 1968, s. 283; M. Goliński, *Środa Śląska w średniowieczu*, [w:] *Środa Śląska. Dzieje miasta wina i skarbow*, red. R. Żereli, Wrocław 2006, s. 52.

¹⁷ SUB, t. 2, nr 136.

¹⁸ Oryg.: „[...] *Ecclesia parochialis est sub titulo et honore omnipotentis Dei, nec non assumptionis B. Mariae Virginis, Thomae Canthuariensis*”, cyt. za: VB, s. 59.

wniał, że kościół został konsekrowany przez sufragana wrocławskiego biskupa Bernarda (tyt. Simbaliensem)¹⁹ 17 maja 1450 roku²⁰.

2. Muchobór Wielki (oryg. Gros mochbar, niem. Gross-Mochbern), dzielnica w granicach administracyjnych miasta Wrocławia woj. dolnośląskie, woj. dolnośląskie, pow. i gm. Wrocław, archidiec. wrocławska, dek. Wrocław-Zachód I (Kozanów).

Muchobór Wielki wzmiankowany był po raz pierwszy w bulli protekcyjnej papieża Hadriana IV²¹ wystawionej dla diecezji wrocławskiej na prośbę biskupa Waltera z Malonne²² w Rzymie u św. Piotra 23 kwietnia (1154) 1155 roku²³. Wśród posiadłości należących do biskupstwa wymieniona została wieś Muchobór²⁴.

¹⁹ Kanonik regularny św. Augustyna z opactwa we Wrocławiu na Piasku, bądź w Żaganii. Pochodził ze Śląska. Prekonizowany na biskupa 15 maja 1447 roku przez papieża Mikołaja V. Od 1449 roku pełnił również funkcję biskupa pomocniczego dla diecezji poznańskiej. Asystował przy udzielaniu sakry biskupiej nowemu ordynariuszowi wrocławskiemu Piotrowi II Nowakowi. Zmarł ok. 1455 roku. Szerzej zob. J. Jungni t z, *Die Breslauer Weihbischöfe*, Breslau 1914, s. 49-51; J. Mandziuk, *Biskupi pomocniczy (archi)diecezji wrocławskiej*, Wrocław 2019, s. 25-26; J. Nowacki *Archidiecezja Poznańska w granicach historycznych i jej ustrój*, Poznań 1964, s. 180.

²⁰ VB, s. 59. Na źródło to powołuje się również autor pracy historycznej o kościele w Ołtaszynie. Zob. J. Soffer, *Geschichte der katholischen pfarrei Oltaschin nebst deren Adjuncta Bettlern. Ein Beitrag zur Breslauer Diöcesan Geschichte*, Breslau 1875, s. 5.

²¹ Pontyfikat w l. 1154-1159. Jako jedyny Anglik zasiadał na Stolicy Apostolskiej. W 1137 roku został opatem kanoników regularnych w klasztorze św. Rufusa k. Awinionu. Był legatem papieskim w krajach skandynawskich reformując i reorganizując struktury tamtejszego Kościoła. Jako papież prowadził spór z Fryderykiem I Barbarosą, poprzez działalność polityczną poszerzał wpływ i znacznie papieżstwa. Jako pierwszy rzucił interdykt na miasto Rzym. W czasie jego rządów szeroko rozpowszechniło się określanie papieża tytułem Namiestnika Chrystusa. Szerzej zob. J. N. D. Keilly, *Encyklopedia Papieży*, tłum. T. Szafrański, Warszawa 2006, s. 243-245; F. X. Seppelt, K. Löffler, *Papstgeschichte. Vor den anfangen bis zur gegenwart*, München 1933, s. 122-124.

²² Biskup wrocławski w l. 1149-1169. Należał najprawdopodobniej wraz z rodzonym bratem do klasztoru w Malonne w Belgii. Przybył na Mazowsze, gdzie jego brat Aleksander został biskupem plockim, a on sam otrzymał godność prepozyta. Jako biskup wrocławski zasłużył się wprowadzając idee reform gregoriańskich. Powołał kapitułę katedralną oraz przebudował katedrę według ówczesnych trendów w sztuce europejskiej, dobrze przez siebie znanej z licznych podróży. Szerzej zob. J. Mandziuk, *Rządcy (Archi) Diecezji Wrocławskiej na przestrzeni wieków*, s. 36-38.

²³ K. Maleczyński, *Uwagi nad bullą papieża Hadriana IV dla biskupstwa wrocławskiego opatrzona datą 23 IV 1154*, [w:] „Sobótka”, nr 3 (1959), s. 269-288.

²⁴ SUB, t. 1, nr 28.

Obiekt sakralny i patrocinium: kościół parafialny pw. św. Michała Archanioła²⁵.

Kościół w Muchoborze wspomniany został po raz pierwszy w dokumencie biskupa wrocławskiego Przeclawa z Pogorzeli²⁶, który 28 grudnia 1347 roku zatwierdził na podstawie dokumentu ówczesnego proboszcza parafii pw. św. Mikołaja we Wrocławiu Jakuba z Jelina k. Strzelina darowiznę 2 łanów na rzecz kościoła w Muchoborze jako kościoła filialnego (oryg. *ecclesiae filialis St. Nicolaum*) dla wspomnianej parafii św. Mikołaja²⁷.

Wezwanie kościoła w Muchoborze Wielkim nie jest znane przed XVI wiekiem. Po raz pierwszy występuje w wizytacji kościoła z 1579 roku. W protokole zapisano, że kościół konsekrowany jest na cześć Boga Wszemogącego i św. Michała Archanioła²⁸. Wizytator dodał, że kościół ten przynależał jako filialny do kościoła parafialnego pw. św. Mikołaja przed miastem (*ante civitatem*).

3. Wrocław (niem. Breslau), miasto wojewódzkie, woj. dolnośląskie, pow. i gm. Wrocław, archidiec. wrocławska, dek. Wrocław-Śródmieście.

Choć z pewnością Wrocław kształtowało się na długo przed słynnym Zjazdem Gnieźnieńskim, to jednak pierwsza wzmianka o nim

---

²⁵ *Kościół i Kaplice Archidiecezji Wrocławskiej*, s. 703.

²⁶ Biskup wrocławski w l. 1341-1376. Prowadził umiejętną politykę balansowania wpływów czeskich i niemieckich na Śląsku, choć uważa się, że jego wybór był zwycięstwem stronnictwa nieniemieckiego. Za jego rządów pojawiła się inicjatywa włączenia diecezji wrocławskiej do metropolii praskiej. Zapisał się jako inicjator wielu fundacji sakralnych w diecezji. Szerzej zob. J. M a n d z i u k, *Rządcy (Archi) Diecezji Wrocławskiej na przestrzeni wieków*, s. 81-85; J. S w a s t e k, *Założenie metropolii praskiej w 1344 roku i sprawa przynależności do niej diecezji wrocławskiej w XIV wieku*, mps, ss. 13, Repozytorium ks. prof. Józefa Swastka w dyspozycji autora.

²⁷ Łaciński odpis całego dokumentu dołączony został do wizytacji kanonicznej parafii św. Mikołaja z 1579 r. zob. VB, s. 64-65. Niemieckie tłumaczenie tekstu: A. Knoblich, *Kurze Geschichte und Beschreibung der zerstörten St. Nicolaikirche vor Breslau, nebst ihrer Filiale St. Michaelis in Groß-Mochbern und der mit ihnen vereinten St. Corporis-Christi-Kirche in Breslau: als Beitrag zur Diözesan- und Kunstgeschichte Schlesiens quellenmäßig zusammengestellt*, Breslau 1862, s. 50-51. Polskie opracowanie dokumentu zmieścili redaktorzy śląskich regestów: *Regesty Śląskie*, t. 1, 1343-1348, oprac. K. B o b o w s k i, J. G i l e w s k a - D u b i s, W. K o r t a, B. T u r o Ń, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1975, s. 243, nr 679.

²⁸ Oryg.: „[...] *Ecclesia consecrata est in honorem Dei omnipotentis, et Michaelis Archangel*”, cyt. za: VB, s. 60.

wiąże się z wyborem miasta w 1000 roku na stolicę nowopowstałego biskupstwa wrocławskiego przynależącego do metropolii gnieźnieńskiej²⁹. Z pewnością jednak rozwój przedkolacyjnej struktury miejskiej rozlokowanej na lewobrzeżnej części Odry z osiedlem wokół kościoła pw. św. Maurycego od XII wieku za sprawą biskupa Waltera osadą tkaczy walońskich pozwala na uznanie, iż już w X wieku ośrodek wrocławski był prężnym i znacznym na Śląsku³⁰. Podobnie rzecz się ma z założeniem grodowym ziemno-drewnianym uformowanym w okolicy obecnego Ostrowa Tumskiego jako jednej z głównym siedzib władców Polski, a także centralnym ośrodkiem tworzących się struktur kościelnych³¹.

Obiekt sakralny i patrocinium: kościół parafialny pw. św. Maurycego³².

Początki kościoła pw. św. Maurycego związane są z powstaniem wspomnianej osady walońskiej i co za tym idzie zapewnieniem zaspokojenia religijnych potrzeb przybyłej do Wrocławia ludności³³. Pierwsza, pośrednia co trzeba zaznaczyć, wzmianka o kościele pochodzi z dokumentu biskupa wrocławskiego Wawrzyńca³⁴ datowanego na 17 kwietnia – 1 maja 1226 roku. Dotyczył on zamiany z Witosławem opatem z klasztoru NMP na Piasku we Wrocławiu dotychczasowego zakonnego kościoła pw. św. Wojciecha. Omawiając zasięg terytorialny

---

²⁹ R. Michałowski, *Zjazd Gnieźnieński. Religijne przesłanki powstania arcybiskupstwa gnieźnieńskiego*, Wrocław 2005, ss. 455.

³⁰ Specjalistyczną analizę urbanistyczną Wrocławia z odwołaniem do źródeł pisanych, jak i wyników badań archeologicznych, przeprowadził R. Eysymontt, *Kod genetyczny miasta. Średniowieczne miasta lokacyjne Dolnego Śląska na tle urbanistyki europejskiej*, Wrocław 2009, s. 567-575. Ze względu na obszerną literaturę dotyczącą początków i rozwoju Wrocławia autor zrezygnował ze szczegółowego omawiania tej kwestii.

³¹ Najstarsze wzmianki o Wrocławiu dotyczące tych kwestii zawarte zostały przez biskupa Thietmara w Kronice jego autorstwa, por. *Teksty źródłowe do historii Wrocławia*, t. 1, *do końca XVIII w.*, wyd. K. Małeczynski, J. Reiter, Wrocław 1951, s. 11-12.

³² *Kościół i Kaplice Archidiecezji Wrocławskiej*, s. 603.

³³ W. Marschall, *Alte Kirchenpatrozinien des Archidiaconates Breslau*, s. 180.

³⁴ Biskup wrocławski w l. 1207-1237. Był z pochodzenia Ślązakiem, pochodził z rodu panów z Pogorzeli. Był z pewnością dobrym gospodarzem, dbał o dobra kościelne, często konsekrował nowe świątynie, wspierał zakony. Prowadził stonowaną politykę, choć popadał w konflikty z Henrykiem I Brodatym, to nie były one gwałtowne i krzywdzące, uczestniczył w zjazdach książęcych i biskupich, brał udział w synodach i soborze laterańskim IV w 1215 roku. Szerzej zob. J. Mandziuk, *Rządcy (Archi) Diecezji Wrocławskiej na przestrzeni wieków*, s. 45-47.

dóbr kościelnych wymieniony został most św. Maurycego (oryg. *pontem sancti Mauricii*), którego nazwę przypisuje się kościołowi stojącemu opodal wspomnianego mostu³⁵. Żadnych wątpliwości dotyczących kościoła św. Maurycego i średniowiecznego poświęcenia jego patrocinium (oryg. *sancti Mauricii ecclesie*) nie wzbudza dokument biskupa Tomasza I z 5 lutego 1234 roku dotyczącego potwierdzenia posiadłości i przyznanych dziesięcin szpitalowi Ducha Świętego³⁶.

Kościół parafialny, jak wynika z protokołu wizytacyjnego prałata Teodora Lindanusa, nie zmienił z biegiem lat swojego wezwania, co potwierdza w tym przypadku zasadę trwałości patrocinium, symbolizującego także dotychczasową tradycję kulturową i religijną wiernych tej parafii. Wizytator zapisał, iż kościół konsekrowany jest na cześć Boga Wszechmogącego i św. Maurycego³⁷.

Zgodnie z tekstem sprawozdania z przeprowadzonej wizytacji należy również przywołać pozostałe patrocinia związane z kultem świętych pielęgnowanym przez wiernych w tym kościele. Dotyczą one istniejących w tym czasie ołtarzy bocznych.

Wezwania wewnętrzne:

1. Ołtarz główny konsekrowany na cześć Boga Wszechmogącego, Najświętszej Maryi Panny, św. Maurycego i św. Jadwigi³⁸.
2. Ołtarz konsekrowany na cześć św. Mikołaja³⁹.
3. Ołtarz konsekrowany ku czci Najświętszej Maryi Panny⁴⁰.
4. Ołtarz konsekrowany ku czci Najświętszej Maryi Panny i św. Wawrzyńca⁴¹.

4. Wrocław (niem. Breslau), dawna dzielnica Szczepin, obecnie, w granicach administracyjnych miasta Wrocławia, woj. dolnośląskie, pow. i gm. Wrocław.

³⁵ SUB, t. 1, nr 263.

³⁶ SUB, t. 2, nr 60.

³⁷ Oryg.: „[...] *Ecclesia est consecrata in honorem Dei omnipotentis et S. Mauriti*”, cyt. za: VB, s. 61.

³⁸ Oryg.: „*Summum altare consecratum est in honorem Dei Omnipotentis, Beatae Mariae Virginis, S. Mauriti, et S. Hedwigis*”, cyt. za: VB, s. 62.

³⁹ Oryg.: „[...] *consecratum est in honorem S. Nicolai*”, cyt. za: VB, s. 62.

⁴⁰ Oryg.: „[...] *consecratum est in honorem Beatae Mariae Virginis*”, cyt. za: VB, s. 62.

⁴¹ Oryg.: „[...] *consecratum est in honorem Beatae Mariae Virginis et S. Laurentii*”, cyt. za: VB, s. 62.

Szczepin była starą wsią rybacką położoną na zachód od Wrocławia. Identyfikowana przez dawnych historyków⁴² z nazwą miejscową Nabitin i znajdującą się tam kaplicą znaną z dokumentu księcia śląskiego Bolesława Wysokiego⁴³ wystawionego na zamku Grodziec w 1175 roku dotyczącego dóbr ziemskich, dochodów i przywilejów dla sprowadzonego przez monarchę zakonu cystersów do Lubiąża⁴⁴.

Obiekt sakralny i patrocinium: kościół parafialny pw. św. Mikołaja⁴⁵.

Wspomniana powyżej wzmianka źródłowa dotycząca Szczepina i znajdującej się w osadzie kaplicy może budzić wątpliwości dotyczące prawidłowej identyfikacji lokalizacji, tym bardziej, że wymieniona kaplica nie miała podanego wezwania co z pewnością ułatwiłoby jej określenie. Stąd należy przywołać inne źródło jakim jest dokument fundacyjny klasztoru w Trzebnicy. Wystawiony został przez księcia Henryka I Brodatego prawdopodobnie 23 czerwca 1203 roku przed kościołem św. Mikołaja w Szczepinie (oryg. *Actum est hoc in Stapin ante ecclesiam beati Nicolai in vigilia apostolorum Petri et Pauli*)⁴⁶. W okresie średniowiecza poświadczenie wezwania św. Mikołaja dla omawianego obiektu sakralnego znane jest wielokrotnie⁴⁷. Dlatego też sprawozdanie wizytacyjne z 1579 roku potwierdza przede wszystkim trwałość dawnego wezwania, ale również wprowadza patrona drugorzędny jakim była św. Katarzyna dziewica⁴⁸. Znaczenie omawianego protokołu wzrasta jeszcze bardziej, gdyż źródło to wymienia dodatkowo trzy ołtarze znajdujące się w kościele oraz ich patrocinia.

---

⁴² W. M a r s c h a l l, *Alte Kirchenpatrozinien des Archidiakonates Breslau*, s. 195; H. N e u l i n g, *Schlesiens Kirchorte und ihre kirlichen Stiftungen bis zum Ausgange des Mittelalters*, Breslau 1902, s. 28.

⁴³ Książę śląski w l. 1163-1201, najstarszy syn Władysława Wygnańca. Odzyskał Śląsk dzięki wiernej służbie na dworze cesarskim Fryderyka Barbarossy, m. in. walczył w Italii, oblegał Mediolan. Cesarz wymusił na polskich książętach zwrot dziedzictwa Bolesławowi i jego rodzeństwu. Spoczął w rodowej nekropolii założonego przez siebie opactwa cystersów w Lubiążu. Szerzej zob. Z. B o r a s, *Książęta piastowscy Śląska*, s. 42-55; K. J a s i Ń s k i, *Rodowód Piastów śląskich*, s. 62-66.

⁴⁴ SUB, t. 1, nr 45.

⁴⁵ *Handbuch des Erzbistums Breslau für das Jahr 1942*, Breslau 1942, s. 20, nie zachowany, zniszczony w 1945 r. podczas oblężenia miasta.

⁴⁶ SUB, t. 1, nr 83.

⁴⁷ Wykaz stosownych źródeł przedstawił: W. M a r s c h a l l, *Alte Kirchenpatrozinien des Archidiakonates Breslau*, s. 196.

⁴⁸ Oryg.: „*Ecclesia consecrata est in honorem Dei Omnipotentis, Sancti Nicolai et s. Catharinae virginis*”, cyt. za: VB, s. 63.

Wezwania wewnętrzne:

1. Ołtarz konsekrowany na cześć św. Anny⁴⁹.
2. Ołtarz konsekrowany na cześć Najświętszej Maryi Panny⁵⁰.
3. Ołtarz konsekrowany na cześć św. Elżbiety, św. Katarzyny, św. Mikołaja, św. Barbary i św. Wawrzyńca⁵¹.

5. Smogorzów (oryg. Schoruschaw, niem. Schmograu), wieś, woj. opolskie, pow. namysłowski, gm. Namysłów, archidiec. wrocławska, dek. Namysłów-Wschód.

Wieś Smogorzów według XIV-wiecznej tradycji kronikarskiej powielonej później przez Jana Długosza⁵² była jedną z trzech starych siedzib biskupów wrocławskich.

Lokalna tradycja utrwalona w kronice parafialnej w 1843 roku w Smogorzowie wskazuje na pierwotną biskupią stolicę i katedrę założoną w tej miejscowości: „*Schmograu, po polsku Smogorzów uchodzi niejako za kolebkę chrześcijaństwa na Śląsku i ma wielkie znaczenie dla całej prowincji. Tutaj (w krypcie kościoła) spoczywają pierwsi biskupi Śląscy: Gotfryd zm. 983, Urban zm. 1005, Klemens zm. 1027 i Lucyliusz zm. 1036. Stary kościół, który spłonął 10 lipca 1854, wieczorem o godzinie 11-tej, był wybudowany przez biskupa Gotfryda w 966 roku*”⁵³. Według historyków jest to pokłosie sytuacji z trwającej od 1037 r. tzw. *Reakcji Pogańskiej*, gdy niedawno powstałe struktury kościelne zostały zniszczone, a biskup ratując zapewne swoje życie wyjechał z Wrocławia w pierw do grodu Ryczyn k. Brzegu a następnie do Smogorzowa. W stosunku do Śląska, a zatem również do diecezji wrocławskiej trzeba pamiętać, iż wydarzenie to zbiegło się z najazdem księcia czeskiego Brzetysława I i ok. 12-letnim związaniem tych ziem z Koroną św. Wacława. Zapewne Czesi nie chcieli biskupa związanego z władzą polską i tym kręgiem kultury

⁴⁹ Oryg.: „[...] *consecratum est in honorem S. Annae*”, cyt. za: VB, s. 64.

⁵⁰ Oryg.: „[...] *consecratum est in honorem Beatae Mariae Virgins*”, cyt. za: VB, s. 64.

⁵¹ Oryg.: „[...] *consecratum est in honorem S. Elizabethis, S. Catharinae, S. Nicolai, S. Barbarae et S. Laurentii*”, cyt. za: VB, s. 64.

⁵² *Kronika xiążąt polskich (Chronica principum Poloniae)*, wyd. Z. Węcłowski, [w:] *Monumenta Poloniae Historica*, t. 3, red. A. Małeckki, W. Kętrzyński, X. Liske, Lwów 1878, s. 545.

⁵³ W. Urban, *Polskie kazanie ze Smogorzewa z 1859 roku*, [w:] „*Colloquium Salutis. Wrocławskie Studia Teologiczne*”, (1969), s. 94 [dalej: CS].

religijnej. Zatem legendarne stolice biskupstwa wrocławskiego nie muszą być wyłącznie wymysłem fantazji kronikarzy, ale swoje źródło opierają na realnych wydarzeniach z początków tworzenia stałej administracji kościelnej⁵⁴.

Pierwsza wzmianka w dokumentach dotycząca wsi pochodzi z dokumentu będącego dowodem transakcji dokonanej przez rycerza Richwina z Objazdy k. Namysłowa zawartej 25 maja 1288 roku. Wśród świadków dokumentu widnieje Herman ze Smogorzowa⁵⁵.

Obiekt sakralny i patrocinium: kościół parafialny pw. św. Jana Chrzciciela⁵⁶.

Kościół w Smogorzowie, jeśli przyjąć za prawdziwą tradycję o pobycie biskupa wrocławskiego w czasie tzw. Reakcji Pogańskiej, istniał zapewne już w tym okresie, a zatem ok. 1038 roku, choć żadne źródła tego nie potwierdzają. Pierwszym dokumentem dotyczącym tego kościoła jest donacja Stanisława plebana z Rokitnicy jaką złożył opatowi cysterskiemu z Lubiąża Janowi 16 lutego 1334 roku. Wśród świadków tego aktu wystąpił Andrzej proboszcz ze Smogorzowa⁵⁷.

Brak jest poświęcenia patrocinium kościelnego z okresu średniowiecza. Stąd najstarszy zapis wezwania zamieszczony został przez Teodora Lindanusa w wizytacji kościoła przeprowadzonej 7 lipca 1579 roku. W protokole umieszczono, że świątynia nosiła tytuł św. Jana Chrzciciela⁵⁸.

6. Wiązów (oryg. Wansen, niem. Wansen), miasto, woj. dolnośląskie, pow. strzeliński, gm. Wiązów, archidiec. wrocławska, dek. Wiązów.

Miasto Wiązów zostało założone w połowie XIII wieku i wiąże się bezpośrednio z wsią Stary Wiązów⁵⁹. Według dokumentu z 1250 roku,

⁵⁴ K. Maleczyński, *Historia Śląska*, t. 1 do roku 1763, cz. I do połowy XIV w., Wrocław 1960, s. 221; J. Mandziuk, *Rządcy (Archi) Diecezji Wrocławskiej na przestrzeni wieków*, s. 24-25; Tenże, *Historia Kościoła katolickiego na Śląsku. Średniowiecze*, t. 1, cz. 1 (do 1302 roku), Warszawa 2003, s. 54-55; T. Silnicki, *Dzieje i ustrój Kościoła katolickiego na Śląsku do końca w. XIV*, Warszawa 1953, s. 28-31.

⁵⁵ SUB, t. 5, nr 381.

⁵⁶ *Kościół i Kaplice Archidiecezji Wrocławskiej*, s. 523.

⁵⁷ Archiwum Państwowe we Wrocławiu, Rep. 91, nr 257 (267).

⁵⁸ Oryg.: „*Ipsa ecclesia nomen habet divi Ioannis Baptistae*”, cyt. za: VB, s. 65.

⁵⁹ R. Eysymontt, *Kod genetyczny miasta*, s. 551-552.

książę wrocławski Henryk III Biały⁶⁰ za zgodą swojego brata księcia Bolesława Rogatki⁶¹ zezwolił biskupowi Tomaszowi I na założenia miasta Wiązowa i targu na prawie niemieckim⁶². Jak zauważył R. Eysymontt proces lokacji odbywał się stosunkowo dynamicznie i sprawie, skoro wg dokumentu dotyczącego lokacji miasta Cerekwicy⁶³ za wzór książę Henryk III podawał właśnie Wiązów⁶⁴.

Obiekt sakralny i patrocinium: kościół parafialny pw. św. Mikołaja⁶⁵.

Kościół parafialny w Wiązowie swoje początki zawdzięcza najprawdopodobniej procesowi lokacji miasta względnie krótko przed tym czasem, na co wskazuje usytuowanie kościoła względem rynku⁶⁶.

Pierwsza wzmianka bezpośrednio odwołująca się do wiązowskiego kościoła pochodzi z dokumentu biskupa Tomasza II Zareby⁶⁷, który 25 kwietnia 1285 roku na prośbę rycerza Pawła zwanego Podusza potwierdził darowiznę swojego poprzednika biskupa Wawrzyńca na rzecz kościoła w Brzezimierzu k. Oławy. Niestety dokument ten uznany jest za falsyfikat z początku XIV w. Wśród świadków wymieniony został proboszcz z Wiązowa Fryderyk⁶⁸.

---

⁶⁰ Książę wrocławski w l. 1247-1266, syn księcia Henryka II Pobożnego i księżnej Anny Czeskiej. Szerzej zob. A. J u r e c z k o, *Henryk III Biały. Książę wrocławski (1247-1266)*, Kraków 2016, ss. 215.

⁶¹ Książę śląski żyjący w l. 1220/1225-1278, najstarszy syn Henryka II Pobożnego i księżnej Anny Czeskiej. Znany ze swojego awanturniczego i zbójckiego życia. Szerzej zob. Z. B o r a s, *Książęta piastowscy Śląska*, s. 109-130.

⁶² SUB, t. 2, nr 411.

⁶³ SUB, t. 3, nr 33.

⁶⁴ R. E y s y m o n t t, *Kod genetyczny miasta*, s. 552.

⁶⁵ *Kościół i Kaplice Archidiecezji Wrocławskiej*, s. 515.

⁶⁶ R. E y s y m o n t t, *Kod genetyczny miasta*, s. 555.

⁶⁷ Biskup wrocławski w l. 1270-1292. Znany w historiografii przede wszystkim z wieloletniego sporu z księciem wrocławskim Henrykiem IV Probussem. Był biskupem dobrze wykształconym i znającym współczesne prądy kulturowe. Uczestniczył w 1270 roku w obradach soboru lyońskiego w 1274 roku. Szerzej zob. J. M a n d z i u k, *Rządcy (Archi) Diecezji Wrocławskiej na przestrzeni wieków*, s. 58-63; M. M a c i e j o w s k i, *Orientacje polityczne biskupów metropolii gnieźnieńskiej 1283-1320*, Kraków 2007, passim.

⁶⁸ SUB, t. 5, nr 500. Zwięźłą historię Wiązowa i spraw religijno-kościelnych przedstawił: J. S w a s t e k, *Zarys historii Wiązowa i życia religijnego w tym mieście od epoki wczesnopiastowskiej do czasów współczesnych*, mps, Repozytorium ks. prof. Józefa Swastka w dyspozycji autora.

Wezwanie kościoła nie jest poświęcone w okresie średniowiecza. Po raz pierwszy wymienia je wizytacja Teodora Lindanusa, którą przeprowadził w Wiązowie 25 maja 1579 roku. Według wizytatora kościół konsekrowany był ku czci Znalezienia Krzyża Świętego, świętych apostołów Piotra i Pawła, oraz św. Jadwigi⁶⁹. Na dodatkową uwagę zasługuje zapis wizytatora, który w protokole ujął paramenty liturgiczne. Wśród przedmiotów używanych do kultu wymienił srebrną monstrancję ze srebrnymi wizerunkami św. Mikołaja i św. Jadwigi po obu stronach, co dodatkowo utrwaliło pamięć o patronach kościoła⁷⁰.

7. Stary Wiązów (oryg. Antiqua Wansen, niem. Alt-Wansen), wieś, woj. dolnośląskie, pow. strzeliński, gm. Wiązów, archidiec. wrocławska, dek. Wiązów.

Najstarsze świadectwo dotyczące wsi pochodzi z bulli protekcyjnej dla diecezji wrocławskiej papieża Hadriana IV z 1155 roku, w której wśród „*Wsi kościoła św. Jana*” wymieniony został Stary Wiązów⁷¹.

Obiekt sakralny i patrocinium: kościół filialny pw. św. Floriana przynależący do parafii pw. św. Mikołaja w Wiązowie⁷².

Kościół w Starym Wiązowie po raz pierwszy wspomniany został jeszcze jako kaplica w dokumencie biskupa wrocławskiego Wawrzyńca, który w 1227 roku za zgodą kapituły zwolnił templariuszy z Oleśnicy Małej z dziesięciny i tytułem rekompensaty dla swojej kaplicy nadał jej dziesięciny ze wsi Brzezina k. Brzegu⁷³. Wspomniany R. Eysymontt powołując się na ten dokument myli się twierdząc, iż poświęca on wezwanie obiektu jako poświęconemu św. Florianowi, gdyż biskup wspomina wyłącznie o „*naszej kaplicy*” nie podając jednakże jej patrocinium⁷⁴.

Tytuł kościoła jako świątyni parafialnej poświęcony został dopiero w piśmie papieża Bonifacego IX⁷⁵ z dnia 24 czerwca 1400 roku, w któ-

⁶⁹ Oryg. „*Ecclesia consecrata est in honorem S. Crucis inventionis etc. et in sanctorum apostolorum Petri et Pauli, sanctae Hedwigis*”, cyt. za: VB, s. 66.

⁷⁰ „*Monstrantia argentea elegans cum argenteis simulacri S. Nicolai et S. Hedwigis in lateribus eius. Basis monstrantiae est cuprea rudi modo inaurata*”, cyt. za: Tamże.

⁷¹ SUB, t. 1, nr 28.

⁷² *Kościół i Kaplice Archidiecezji Wrocławskiej*, s. 516.

⁷³ SUB, t. 1, nr 283.

⁷⁴ Por. R. E y s y m o n t t, *Kod genetyczny miasta*, s. 551.

⁷⁵ Pontyfikat w l. 1389-1404, papież okresu Wielkiej Schizmy nie zabiegał o jej zakończenie uważając papieża Rzymu za prawowitego następcę św. Piotra. Utworzył w 1397 roku Wydział Teologiczny przy Akademii Krakowskiej. Wydał kilka bulli protek-

rym to zadeklarował jako nieprawomocne (ze względu na papieską rezerwację) decyzje dotyczące parafii podjęte przez rektora kościoła parafialnego pw. św. Floriana w Starym Wiązowie (oryg.: „[...] *rectori parochialis ecclesie s. Floriani in Wansaw Wratislaviensis diocesis*”) Jana Helferi’ego ze Strzelina⁷⁶.

W sprawozdaniu z przeprowadzonej wizytacji zanotowano, iż kościół nie pełnił już funkcji parafialnego, a filialnego wobec parafii w mieście Wiązowie. Poświęcony został na cześć św. Floriana⁷⁷. Prałat Teodor Lindanus w 1579 roku zauważył, iż w kościele znajdowały się oprócz ołtarza głównego dwa ołtarze jednak nie podał ich wezwań⁷⁸.

8. Osiek (oryg. Hennersdorff, Hennersdorf), wieś, woj. dolnośląskie, pow. oławski, gm. Oława, archidiec. wrocławska, dek. Oława.

Najstarszym źródłem dotyczącym wsi Osiek jest bulla protekcyjna papieża Innocentego IV⁷⁹ wystawiona na prośbę biskupa wrocławskiego Tomasza I w Lyonie 9 sierpnia 1245 roku⁸⁰.

Obiekt sakralny i patrocinium: kościół parafialny pw. św. Marii Magdaleny⁸¹.

Pierwsza wzmianka o kościele w Osieku pochodzi z dokumentu wystawionego przez kanonika wrocławskiej kapituły katedralnej Konrada z Drenowa⁸² wystawionego 8 maja 1250 roku. W akcie tym pra-

---

cyjnych dla diecezji polskich zabiegał o udział Polski w planowanej wyprawie krzyżowej. Szerzej zob. J. N. D. K e l l y, *Encyklopedia Papieży*, s. 321-324; F. X. S e p p e l t, K. L ö f f l e r, *Papstgeschichte*, s. 178-179.

⁷⁶ *Monumenta Vaticana Res Gestas Bohemicas illustrantias*, t. 5 *Acta Urbani VI et Bonifacii IX 1378-1404*, cz. 2, 1397-1404, wyd. C. K r o f t a, Pragae 1903, s. 912, nr 1629.

⁷⁷ „Oryg. *Consecrata est in honore Divi Floriani*”, cyt. za: VB, s. 67.

⁷⁸ *Tamże*.

⁷⁹ Pontyfikat w l. 1243-1254. Swoją działalność skupił przede wszystkim na walkach z cesarstwem niemieckim próbując zwiększać wpływy Kościoła. W tym celu zwołał do Lyonu sobór powszechny, który obradował w 1245 roku, na którym osądzono oraz depozycjonowano z tronu cesarza Fryderyka II Hohenstaufa, a poddanych zwolniono z obowiązku posłuszeństwa. Poprzez system prowizji papieskich obsadzał wiele beneficjów kościelnych poza przysługującym lokalnie prawem patronatu. Bardzo mocno zaangażował się w kwestie prawa kościelnego. Szerzej zob. J. N. D. K e l l y, *Encyklopedia Papieży*, s. 268-271.

⁸⁰ SUB, t. 2, nr 287.

⁸¹ *Kościół i Kaplice Archidiecezji Wrocławskiej*, s. 372.

⁸² Duchowny ten był również kanonikiem lubuskim, kapelanem oraz notariuszem księcia śląskiego Bolesława Rogatki, a także protonotariuszem księcia wrocławskiego Henryka III Białego. Zob. K. M a l e c z y Ń s k i, *Kilka nie drukowanych dokumentów*

lat przekazał otrzymane dożywotnio od biskupa wrocławskiego dobra w Niemilu lub Niwniku i Osieku k. Oławy sołtysowi Henrykowi celem ich lokacji na prawie niemieckim. Dokonał także rozdziału przyznanych beneficjów dla poszczególnych instytucji w tym trzy łany uposażenia dla kościoła w Osieku oraz dochody dla siebie i sołtysa⁸³.

Patrocinium kościoła nie jest poświadczane w okresie średnio-wiecznym⁸⁴. Pierwszy zapis wezwania pochodzi z wizytacji kanonicznej przeprowadzonej w Osieku 24 maja 1579 roku. Teodor Lindanus w sprawozdaniu umieścił tytuł kościoła jako konsekrowanego na cześć św. Marii Magdaleny, św. Marcina i świętej Jadwigi⁸⁵.

9. Zawidowice (oryg. Saduwitz, niem. Sadewitz), wieś, woj. dolnośląskie, pow. oleśnicki, gm. Bierutów, archidiec. wrocławska, dek. Oleśnica-Wschód.

Po raz pierwszy wieś wspomniana była przez księcia Henryka IV Probusa⁸⁶ w dokumencie fundacyjnym kolegiaty i kapituły pw. Krzyża Świętego we Wrocławiu wystawionym 11 stycznia 1288 roku jako uposażenie dla scholasterii⁸⁷.

Obiekt sakralny i patrocinium: kościół filialny pw. św. Wawrzyńca przynależący do parafii pw. Najświętszej Maryi Panny Królowej Polski w Zbytovej⁸⁸.

Historia kościoła w Zawidowicach szczególnie w okresie średnio-wiecznym nie jest poświadczona źródłowo, jednakże według historyków do czasu kasaty kapituły świętokrzyskiej wieś wraz z kościołem

śląskich z pierwszej połowy XIII w. z różnych archiwów, [w:] „Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka”, R. 23 (1968), nr 1, Wrocław 1968, s. 105, przyp. 3.

⁸³ SUB, t. 2, nr 394.

⁸⁴ W. M a r s c h a l l, *Alte Kirchenpatrozinien des Archidiakonates Breslau*, s. 154.

⁸⁵ Oryg.: „*Ecclesia consecrata est in honorem Sanctae Mariae Magdalenae, S. Martini et Sanctae Hedwigis*”, cyt. za: VB, s. 68.

⁸⁶ Żył w l. 1257/1258-1290. Książę wrocławski w l. 1270-1290, książę krakowski w l. 1288-1290. Znany przede wszystkim z wielkiego sporu z biskupem wrocławskim Tomaszem II Zarębą oraz próbami zdobycia Krakowa i korony Polski. Szerzej zob. Z. Zielonka, *Henryk Prawy*, Poznań 2015, ss. 293; Z. Boras, *Książęta piastowscy Śląska*, s. 131-161.

⁸⁷ SUB, t. 5, nr 367.

⁸⁸ *Kościół i Kaplice Archidiecezji Wrocławskiej*, s. 346-347.

należała do tej korporacji kościelnej. Badania architektoniczne kościoła wskazują na fakt, iż prezbiterium świątyni należy do starych założeń⁸⁹.

Również wezwanie kościoła nie posiada swojego średniowiecznego poświadczenia i występuje dopiero w sprawozdaniu wizytacji tego kościoła jaka została przeprowadzona 6 czerwca 1579 roku. Wizytator potwierdził jego patrocinium jako konsekrowanego ku czci św. Wawrzyńca⁹⁰. Z zapisu wynika, iż mogli być także jeszcze inni święci patronowie tej świątyni.

10. Wszemirów (oryg. Schimmeraw, niem. Schimmerau), wieś, woj. dolnośląskie, pow. trzebnicki, gm. Prusice, archidiec. wrocławska, dek. Trzebnica.

Wieś Wszemirów wymieniona została po raz pierwszy przez księcia Henryka I Brodatego w dokumencie z 1208 roku potwierdzającym uposażenie założonego klasztoru na cześć Boga Wszechmogącego, Najświętszej Maryi Panny zawsze Dziewicy i św. Bartłomieja apostoła w Trzebnicy oraz potwierdzającego ujazd i granice dóbr książęcych⁹¹.

Obiekt sakralny i patrocinium: kościół parafialny pw. św. Michała Archanioła⁹².

Kościół wzmiankowany był po raz pierwszy w Księdze Uposażenia Biskupstwa Wrocławskiego z ok. 1305 roku⁹³ spisanej na polecenie biskupa Henryka I z Wierzbnej⁹⁴.

⁸⁹ W. M a r s c h a l l, *Alte Kirchenpatrozinien des Archidiakonates Breslau*, s. 147.

⁹⁰ Oryg.: „*Ecclesia consecrata in honorem S. Laurentii etc*”, cyt. za: VB, s. 69.

⁹¹ SUB, t. 1, nr 115.

⁹² *Kościół i Kaplice Archidiecezji Wrocławskiej*, s. 502.

⁹³ *Liber Fundationis Episcopatus Vratislaviensis*, wyd. H. M a r k g r a f, J. W. S c h u l t e, [w:] *Codex Diplomaticus Silesiae*, t. 14, Breslau 1889, s. 56 [dalej: CDS, LF].

⁹⁴ Biskup wrocławski w l. 1302-1319. Należał do grona zasłużonych rządców diecezji. Był dobrym organizatorem i zarządcą dóbr kościelnych. Pochodził z rycerskiego rodu śląskiego osiadłego w Wierzbnej k. Świdnicy. Uważany za pierwszego niemieckiego ordynariusza diecezji wrocławskiej. Przyznał sobie tytuł księcia-biskupa wrocławskiego z udziałnym księstwem w ziemi nysko-otmuchowskiej. Popadł w konflikt z Kurią Papieską, przez ok. 4 lata przebywał w Awinionie. Głęboko upokorzony zmienił swój stosunek do centralnych struktur kościelnych przekonał się bowiem o sile i możliwościach papieżstwa, oraz o konieczności posłuszeństwa Głowie Kościoła. Odbył dwa synody diecezjalne, uczestniczył w soborze powszechnym w Wiedniu w 1312 roku. Szerzej zob. J. Mandziuk, *Rządcy (Archi) Diecezji Wrocławskiej na przestrzeni wieków*, s. 67-72; T. Jurek, *Panowie z Wierzbnej. Studium genealogiczne*, Kraków 2006, passim.

Patrocinium kościoła poświęcone zostało przez archidiacona wrocławskiego Teodora Lindanusa w protokole wizytacyjnym kościoła z 9 sierpnia 1579 roku. Konsekrowany został na cześć św. Michała archanioła⁹⁵.

11. Cerekwica (Cirkowitz, niem. Zirkwitz), wieś (dawniej miasto), woj. dolnośląskie, pow. trzebnicki, gm. Trzebnica, archidiec. wrocławska, dek. Trzebnica.

Osada Cerekwica po wspomniana została po raz pierwszy 23 kwietnia 1155 roku, gdy w bulli protekcyjnej dla biskupstwa wrocławskiego papież Hadrian IV zapisał, że dokonał przeniesienia targu kościelnego z Trzebnicy do Cerekwicy, dzięki czemu zlikwidowana została konkurencja, która zapewne zagrażała dochodom tego ważnego miejsca handlowego⁹⁶. W 1252 roku otrzymała prawa miejskie na wzór Nysy i Wiązowa poprzez lokację na prawie niemieckim na które zezwolił książę Henryk III Biały⁹⁷.

Obiekt sakralny i patrocinium: kościół parafialny pw. św. Wawrzyńca⁹⁸.

Nazwa miejscowa wskazuje według onomastów na fakt, iż osada, a następnie miasto należało pierwotnie do dóbr kościelnych⁹⁹. Ze względu na wspomniany targ wydaje się mało prawdopodobne, aby w miejscu tym nie istniała choćby kaplica lub mały kościół. Jednakże pierwsza pośrednia wzmianka o obiekcie sakralnym w Cerekwicy pochodzi

⁹⁵ Oryg.: „*Ipsa ecclesia consecrata est in honorem S. Michaelis archanieli*”, cyt. za: VB, s. 71.

⁹⁶ SUB, t. 1, nr 28. Należy w tym miejscu zwrócić uwagę na fakt, iż Trzebnica jak i Cerekwica powiązane były niezwykle istotnym szlakiem handlowym i komunikacyjnym z Wrocławia do Poznania jak również w stronę kasztelanii w Miliczu stanowiącej newralgiczny punkt graniczny. Szerzej zob. *Trzebnica. Zarys rozwoju miasta na przestrzeni wieków*, red. L. W i a t r o w s k i, Wrocław-Trzebnica 1995, s. 40. Spór o targ w Trzebnicy i dobra związane z Cerekwicą miał się rozgrywać już w l. 1138-1146 za przyczyną księcia Władysława Wygnańca. Por. W. H a e u l s e r, *Geschichte des Fürstenthums Oels*, Breslau 1883, s. 18; *Urkundensammlung zur Geschichte des Fürstenthums Oels bis zum Aussterben der piastischen herzoglinie*, wyd. W. H a e u l e r, Breslau 1883, nr 9.

⁹⁷ SUB, t. 3, nr 33.

⁹⁸ *Kościóły i Kaplice Archidiecezji Wrocławskiej*, s. 487.

⁹⁹ H. A d a m y, *Die Schlesischen Ortsnamen ihre entstechung und bedeutung*, Breslau 1888, s. 89.

dopiero z ok. 1305 roku z Księgi Uposażenia Biskupstwa Wrocławskiego, spisanej na zlecenie biskupa Henryka z Wierzbnej, gdzie wymieniony został proboszcz tejże miejscowości¹⁰⁰.

Patrocinium tego kościoła zostało poświęcone stosunkowo późno, gdyż dopiero w sprawozdaniu wizytacyjnym z 10 sierpnia 1579 roku. Archidiacon Teodor Lindanus zapisał iż kościół był konsekrowany ku czci i pamięci św. Wawrzyńca¹⁰¹.

12. Grodków (oryg. Oppido Grotkoviensi, niem. Grottkau), miasto, woj. opolskie, pow. brzeski, gm. Grodków, diec. opolska, dek. Grodków.

Początki miasta Grodków wiążą się bezpośrednio ze starszą osadą nazwaną Starym Grodkowem, wsią poświęconą w dokumencie biskupa wrocławskiego Wawrzyńca 1 listopada 1210 roku. Ordynariusz na mocy mandatu przyznanego przez Stolicę Apostolską dokonał fundacji klasztoru kanoników regularnych od św. Augustyna w Kamieńcu Ząbkowickim i wyznaczył jego uposażenie należące do osoby Wincentego z Pogrzeli, kanonika katedralnego i prałata prepozyta, a następnie augustianina na Piasku we Wrocławiu i pierwszego prepozyta kanoników św. Augustyna w nowym klasztorze¹⁰². Grodków wspomniany został w dokumencie Mrocza¹⁰³ i Gerlacha¹⁰⁴ panów z rodu Pogorzeliów datowanym na 1234 rok,

---

¹⁰⁰ LF, s. 53.

¹⁰¹ Oryg.: „*Ecclesia haec consecrata est in honorem & memoriam S. Laurentii*”, cyt. za: VB, s. 73.

¹⁰² SUB, t. 1, nr 122. Na temat omawianej fundacji zob. J. B a n i k, *Działalność fundacyjna Panów z Pogorzeli na Śląsku w XIII i XIV w. Fundacje kościelne*, Warszawa 2009, s. 12-27; P. K a n u e r, *Kloster Kamenz in Schlesien. Zeit- und Lebensbilder aus seiner Geschichte 1210- 1810*, Liegnitz 1932, ss. 93. Historię rodu rycerskiego z Pogorzeli badał T. Jurek, zob. T e n ż e, *Rodowód Pogorzeliów*, Kraków 2005, ss. 112. Warto dodać, iż Wincenty od 1244 roku poświęcony jest jako opat we Wrocławskim klasztorze na Piasku, *Tamże*, s. 34.

¹⁰³ Po raz pierwszy pojawia się w źródłach w 1234 roku, kasztelan Krosna Odrzańskiego i Ryczyna, komes Grodkowa. Dziadek późniejszego biskupa wrocławskiego Przecława z Pogorzeli. Szerzej zob. M. C e t w i Ń s k i, *Rycerstwo Śląskie do końca XIII w. Biogramy i rodowody*, Wrocław 1982, s. 44-46; T. J u r e k, *Rodowód Pogorzeliów*, s. 41-43.

¹⁰⁴ Wystąpił w źródłach już jako kanonik wrocławski w 1234 roku. Był również prepozytem lubuskim, pisarzem księżęcej kancelarii Bolesława Rogatki oraz prałatem wrocławskiej kapituły: wpierw scholastykiem w 1267 roku, co wskazuje na jego wyższe wykształcenie, oraz prepozytem w 1275 roku. Zmarł przed 10 czerwca 1276

gdy zlecili lokację przyszlęmu sołtysowi Gumprechtowi 100 łanów na prawie niemieckim w Starym i Nowym Grodkowie¹⁰⁵. Natomiast lokacji miasta dokonał Mroczko najprawdopodobniej przed 1250 rokiem, choć istnieje kilka możliwych wariantów datacji tego wydarzenia¹⁰⁶.

Obiekt sakralny i patrocinium: kościół parafialny pw. św. Michała Archanioła¹⁰⁷.

Według R. Eysymontta podejmującego badania nad średniowiecznymi miastami lokacyjnymi na Dolnym Śląsku kościół w Grodkowie istniał wcześniej niż samo miasto na co wskazuje kształt i zastosowane rozwiązanie komunikacyjne miasta¹⁰⁸. Również lokalna tradycja utrwalona w kronice miasta wskazuje funkcjonowanie drewnianego kościoła już w 1241 roku, kiedy to podczas najazdu mongolskiego miał zostać spalony¹⁰⁹.

Pierwsza wzmianka źródłowa dotycząca obiektu sakralnego pochodzi z dokumentu księcia wrocławskiego Henryka IV Probusa datowanego na 12 marca 1282 roku, w którym to monarcha śląski sprzedał miastu Grodków 12 morgów pastwisk i innych majątków za 20 grzywien, oraz podarował las. Wśród świadków tego aktu wymieniony został proboszcz z Grodkowa Jakub¹¹⁰.

Patrocinium kościoła farnego w Grodkowie jest kwestią bardziej złożoną i niejednoznaczną. Po pierwsze należy zwrócić uwagę na fakt, iż protokół wizytacyjny Teodora Lindanusa dotyczący kościoła w Grodkowie z 20 sierpnia 1579 roku zawiera informację, że obiekt ten konsekrowany został na cześć Boga Wszechmogącego, Bożej Rodzicielki Maryi Dziewicy i św. Michała Archanioła¹¹¹.

Po drugie według bliżej nieznanego dokumentu pochodzącego zapewne z archiwum miejskiego w Grodkowie w 1473 roku kościół

rokiem, gdy występował na tej prebendzie już jego następca Konrad. Szerzej zob. *Tamże*, s. 43-45.

¹⁰⁵ SUB, t. 2, nr 88.

¹⁰⁶ R. Eysymontt, *Kod genetyczny miasta*, s. 311.

¹⁰⁷ *Rocznik Diecezji Opolskiej*, Opole 1974, s. 134.

¹⁰⁸ R. Eysymontt, *Kod genetyczny miasta*, s. 312.

¹⁰⁹ *Chronik der Stadt Grottkau. Mit Benutzung amtlicher Quellen herausgegeben*, Grottkau 1867, s. 268.

¹¹⁰ SUB, t. 5, nr 6.

¹¹¹ Oryg.: „*Ecclesia haec parochialis consecrata est in honorem Dei omnipotentis, deiparae Mariae Virginis et S. Michaelis archanieli*”, cyt. za: VB, s. 75.

miał nosić wezwanie maryjne: „naszej kochanej Pani” (oryg. *unserer lieben Frauen*)¹¹².

Po trzecie badacz starych patrociniów kościelnych na obszarze archidiaconatu wrocławskiego W. Marschall przywołując panegiryk śląskiego poety i teologa Pankracego Vulturinusa żyjącego na przełomie XV/XVI wieku, w którym to opisana została postać św. Michała archanioła jako opiekuna miasta uważa, iż był on jednocześnie patronem głównego kościoła¹¹³.

Archidiacon wrocławski dokonując wizytacji kościoła zwrócił również uwagę na znajdujące się w nim ołtarze oraz ich wezwania. W sprawozdaniu zamieścił także informację o wielu fundacjach ołtarzowych (ministeria ołtarzowe również nosiły swoje patrocinia), które zostały utracone¹¹⁴.

Wezwania wewnętrzne:

1. Ołtarz apostołów Piotra i Pawła i Bartłomieja¹¹⁵.
2. Ołtarz dziewic¹¹⁶.
3. Ołtarz Krzyża Świętego¹¹⁷.
4. Ołtarz Świętych Męczenników¹¹⁸.

13. Sobocisko (oryg. Sadowitz, niem. Zottwitz), wieś, woj. dolnośląskie, pow. oławski, gm. Oława, archidiec. wrocławska, dek. Oława.

Wieś Sobocisko wspomniana została po raz pierwszy w dokumencie księcia Bolesława IV Kędzierzawego, który 22 czerwca 1149 roku dokonał własnych nadań oraz potwierdził nadania poczynione dla klasztoru i kościoła Najświętszej Maryi Panny i św. Wincentego bi-

---

¹¹² Por. *Chronik der Stadt Grottkau*, s. 271.

¹¹³ Zob. W. Marschall, *Alte Kirchenpatrozinien des Archidiaconates Breslau*, s. 185 i przypis 52.

¹¹⁴ W. Urban, *Z dziejów duszpasterstwa w archidiaconacie wrocławskim w czasach nowożytnych*, s. 40.

¹¹⁵ Oryg.: „[...] *altare apostolorum Petri Pauli atque Bartholomei*”, cyt. za: VB, s. 76. Chodzi tu prawdopodobnie o ołtarz wzmiankowaną w 1422 roku, uposażoną dwiema grzywnami rocznego czynszu przez burmistrza Grodkowa Mikołaja Kocha. Por. *Chronik der Stadt Grottkau*, s. 270.

¹¹⁶ Oryg.: „*In capella sinistri lateris superiore est altare virginum*”, cyt. za: VB, s. 76.

¹¹⁷ Oryg.: „[...] *altarae sanctae Crucis*”, cyt. za: VB, s. 76.

¹¹⁸ Oryg.: „[...] *altare sanctorum martyrum*”, cyt. za: VB, s. 76.

skupa i męczennika we Wrocławiu na Ołbinie. Wśród wymienionych majątków klasztor uposażony został o wieś Sobocisko¹¹⁹.

Obiekt sakralny i patrocinium: kościół filialny pw. Wniebowzięcia NMP przynależący do parafii pw. św. Marcina Biskupa w Marcinowicach¹²⁰.

Kościół w Sobocisku w stosunku do metryki samej wsi wspomniany został stosunkowo późno, gdyż dopiero w testamencie Henryka ze Ścinawy, archidiacona legnickiego i kanonika wrocławskiego¹²¹ z 26 czerwca 1303 roku. Kościół obdarowany został legatem w wysokości ½ wiardunku¹²².

Wezwanie kościoła poświęcone zostało dopiero w sprawozdaniu wizytacyjnym z 19 sierpnia 1579 roku. Wynika z niego, że kościół konsekrowany był ku czci Najświętszej Maryi Panny i św. Michała¹²³.

14. Skoroszyce (oryg. Fridewaldt, niem. Friedewalde), wieś, woj. opolskie, pow. nyski, gm. Skoroszyce, diec. opolska, dek. Skoroszyce.

Wieś Skoroszyce swoje początki według H. Neulinga zawdzięcza biskupowi wrocławskiemu Tomaszowi I, który zgodnie z dokumentem wystawionym 15 kwietnia 1237 roku przekazał 200 łanów flamandzkich wójtowi nyskiemu Piotrowi celem przeprowadzenia procesu lokacji i udzielając przy tym stosownych przywilejów gospodarczych¹²⁴. Wspomniany historyk Kościoła twierdził, że na tym obszarze założone zostały Skoroszyce¹²⁵.

Obiekt sakralny i patrocinium: obecnie kościół parafialny pw. św. Jadwigi¹²⁶.

¹¹⁹ SUB, t. 1, nr 19. Treść dokumentu znana jest jedynie z kopii. Kwestionowana jest również autentyczność.

¹²⁰ *Kościoly i Kaplice Archidiecezji Wrocławskiej*, s. 365.

¹²¹ Zmarł pomiędzy 26 czerwca gdy spisał testament, a 7 lipca 1303 roku, gdy testament został otwarty i uwierzytelniony. Biogram tego prałata zob. S. J u j e c z k a, *Duchowni średniowiecznej Legnicy. Studium prozopograficzne*, Legnica 2006, s. 246-248.

¹²² *Regesten zur schlesischen Geschichte*, wyd. C. G r ü n h a g e n, K. W u t k e, [w:] CDS, t. 16, Breslau 1892, nr 2755.

¹²³ Oryg.: „*Ecclesia haec consecrata est in honorem B. Mariae virginis et S. Michaelis*”, cyt. za: VB, s. 79.

¹²⁴ SUB, t. 1, nr 128.

¹²⁵ H. N e u l i n g, *Schlesiens Kirchorte*, s. 61.

¹²⁶ *Rocznik Diecezji Opolskiej*, s. 265.

Pierwsza wzmianka o kościele w Skoroszycach pochodzi z Księgi Uposażenia Biskupstwa Wrocławskiego z ok. 1305 roku, gdzie wymienione zostało jego beneficjum w wysokości dwóch łanów¹²⁷.

Wezwanie omawianego obiektu sakralnego nie było poświadczane w okresie średniowiecznym. Źródłem wiedzy o patrocinium jest natomiast sprawozdanie wizytacyjne Teodora Lindanusa, z 20 sierpnia 1579 roku. Prałat ten zapisał iż kościół został konsekrowany na cześć Boga Wszechmogącego, i Najświętszej Maryi Panny¹²⁸.

15. Otmuchów, (oryg. oppido Otmuchoviensi, niem. Otmuchau), miasto, woj. opolskie, pow. nyski, gm. Otmuchów, diec. opolska, dek. Otmuchów.

Miejscowość ta należała do starych włości biskupów wrocławskich przede wszystkim jako gród graniczny diecezji, o czym wspomniał papież Hadrian IV w bulli protekcyjnej wystawionej dla diecezji wrocławskiej 23 kwietnia (1154) 1155 roku¹²⁹. Lokacja na prawie niemieckim miasta została przeprowadzona przez biskupa Przeclawa z Pogrzelu 24 listopada 1347 roku¹³⁰.

Obiekt sakralny i patrocinium: obecnie kościół parafialny pw. św. Mikołaja i św. Franciszka Ksawerego (dawna kolegiata)¹³¹.

Pierwsza wiarygodna wzmianka dotycząca kościoła w Otmuchowie¹³² pochodzi z dokumentu biskupa Tomasza I wystawionego w 1244 roku, w którym przeznaczył dla kościoła pw. św. Marii Magdaleny w Karłowicach Wielkich będącego filią parafii w Otmuchowie dziesięciny¹³³.

W 1386 roku kościół w Otmuchowie podniesiony został do rangi kolegiaty nowoutworzonej kapituły kolegiackiej z fundacji lekarza biskupiego oraz prepozyta kapituły kolegiackiej pw. św. Idziego

¹²⁷ LF, s. 6.

¹²⁸ Oryg.: „*Ipsa ecclesia consecrata est in honorem Dei Omnipotentis et honorem Beatae Mariae virginis*”, cyt. za: VB, s. 80.

¹²⁹ SUB, t. 1, nr 28.

¹³⁰ R. E y s y m o n t t, *Kod genetyczny miasta*, s. 468. O historii i rozwoju miasta szerzej zob. B. S t e i n b o r n, *Otmuchów. Paczków*, Wrocław 1982, s. 7-25.

¹³¹ *Rocznik Diecezji Opolskiej*, s. 210.

¹³² Problematykę dotyczącą początków kościoła w Otmuchowie i ich błędną interpretację wynikającą z dokumentu z 1234/1235 roku uznanego obecnie jako fałszyfikat omówiła: E. W ó ł k i e w i c z, *Kapituła kolegiacka św. Mikołaja w Otmuchowie. Dzieje-organizacja-skład osobowy (1386-1477)*, Opole 2004, s.69.

¹³³ SUB, t. 2, nr 278.

we Wrocławiu Bertolda Fulschussila, który przeznaczył 133 grzywny rocznego czynszu¹³⁴.

Patrocinium kościoła parafialnego w Otmuchowie potwierdzone zostało w dokumencie biskupa Tomasza II wystawionego 30 lipca 1284 w kościele parafialnym pw. św. Mikołaja w Otmuchowie (oryg. *in ecclesia parochiali sancti Nicolai in Otmuchow*) ogłaszającym ekskomunikę na księcia Henryka IV Probusa i interdykt nałożony na wszystkie miejscowości, gdzie przebywał władca¹³⁵.

W związku z fundacją korporacji kanonicznej przy kościele parafialnym powiększyła się grupa świętych czczonych szczególnie w Otmuchowie, jako patronów nowej kapituły. Chodzi tu o osoby św. Stanisława i św. Jadwigi, oraz dotychczasowego patrona kościoła kolegiackiego św. Mikołaja¹³⁶.

Dalszych patronów kościoła w Otmuchowie wymienia protokół z wizytacji przeprowadzonej 22 sierpnia 1579 roku. Archidiakon Teodor Lindanus zauważył, iż kościół konsekrowany został na ku czci Świętej i Niepodzielnej Trójcy, św. Stanisława, św. Mikołaja i św. Marcina biskupów, św. Jana Chrzyciela, św. Jana Ewangelisty, św. Michała archanioła i wszystkich świętych aniołów¹³⁷.

16. Trzeboszowice (oryg. Schwammelwitz, niem. Schwammelwitz), wieś, woj. opolskie, pow. nyski, gm. Paczków, diec. opolska, dek. Paczków.

Wieś wspomniana została po raz pierwszy w dokumencie biskupa wrocławskiego Jana III Romki¹³⁸ wystawionym w Nysie 5 grudnia 1293 roku.

¹³⁴ Okoliczności fundacji kapituły, jej uposażenia w świetle zachowanych źródeł przedstawia: E. W ó ł k i e w i c z, *Kapituła kolegiacka św. Mikołaja w Otmuchowie*, s. 77-123.

¹³⁵ SUB, t. 5, nr 135.

¹³⁶ J. A. K o p i e t z, *Das Collegiatstift von St. Nikolaus in Ottmachau (1386-1477)*, [w:] „Zeitschrift des Vereins für Geschichte und Alterthum Schlesiens”, red. C. Grünhagen, t. 26, Breslau 1892, s. 132 [dalej: Zeitschrift].

¹³⁷ Oryg.: „*Ecclesia haec consecrata est in honorem sanctae et in individuae Trinitatis, Stanislae, Nicolai et Martini pontificum, Ioannis baptistae, Ioannis evangelistae, Michaelis archangeli et omnium sanctorum angelorum*”, cyt. za: VB, s. 82.

¹³⁸ Biskup wrocławski w l. 1292-1301. Kapelan na dworze biskupim, kanonik wrocławski i prałat dziekan kapituły kolegiackiej w Głogowie. Troszczył się o życie religijne wiernych fundując kościoły i ołtarze oraz popierał rozwój sieci klasztorów w diecezji. Szerzej zob. J. M a n d z i u k, *Rządcy (Archi) Diecezji Wrocławskiej na przestrzeni wieków*, s. 64-67.

Dotyczył on sporu mieszkańców kilku wsi w tym Trzeboszowic z proboszczem otmuchowskim Cosmianem o należną daninę tzw. meszne¹³⁹.

Obiekt sakralny i patrocinium: kościół parafialny pw. św. Jadwigi¹⁴⁰.

Kościół wzmiankowany był po raz pierwszy w Księdze Uposażenia Biskupstwa Wrocławskiego z ok. 1305 roku jako posiadający dwa łany majątku¹⁴¹.

Wezwanie kościoła poświęcone zostało dopiero w sprawozdaniu z wizytacji przeprowadzonej w parafii 22 sierpnia 1579 roku. Obiekt konsekrowany został na cześć Boga Wszechmogącego, Najświętszej Maryi Panny, św. Jadwigi, św. Grzegorza i św. Sebastiana¹⁴².

17. Stary Paczków (oryg. Alt-Patschkau, niem. Alt-Patschkau), wieś, woj. opolskie, pow. nyski, gm. Paczków, diec. opolska, dek. Paczków.

Wieś pojawiła się w źródłach po raz pierwszy w dokumencie biskupa wrocławskiego Tomasza I wystawionym 16 grudnia 1261 roku w Otmuchowie, w którym to piśmie dotyczącym transakcji gospodarczych wymieniona została wieś Stary Paczków (oryg. *antiqui Paczchow*)¹⁴³.

Obiekt sakralny i patrocinium: kościół parafialny pw. Wszystkich Świętych¹⁴⁴.

Kościół w Starym Paczkowie miał być według dawnych akt archiwum parafialnego w Paczkowie wzmiankowany pierwszy raz w dokumencie znanym obecnie z rejestru biskupa wrocławskiego Jana III Romki z 21 grudnia 1293 roku. Dotyczył on zwolnienia Piotra zwanego Vlossin sołtysa w Starym Paczkowie z nakazanych danin z wyjątkiem dziesięciny parafialnej¹⁴⁵.

---

¹³⁹ SUB, t. 6, nr 136.

¹⁴⁰ *Rocznik Diecezji Opolskiej*, s. 233.

¹⁴¹ LF, s. 19.

¹⁴² Oryg.: „[...] *ecclesia consecrata est in honorem Dei omnipotentis, Beatae Mariae Virginis, S. Hedwigis, S. Gregorii et S. Sebastiani*”, cyt. za: VB, s. 84.

¹⁴³ SUB, t. 3, nr 375.

¹⁴⁴ *Rocznik Diecezji Opolskiej*, s. 222.

¹⁴⁵ SUB, t. 6, nr 137. Na dokument ten powoływali się: H. Neuling, *Schlesiens Kirchorte*, s. 226; W. Marschall, *Alte Kirchenpatrozinien des Archidiakonates Breslau*, s. 76.

Patrocinium kościoła nie zostało poświęcone w źródłach średniowiecznych¹⁴⁶. Wymienia je dopiero sprawozdanie z wizytacji kościoła z 23 sierpnia 1579 roku wskazując na kościół poświęcony na cześć Niepodzielnej Trójcy, Bożego Ciała i Wszystkich Świętych¹⁴⁷.

18. Paczków, (oryg. oppido Patschkoviensi, niem. Patschkau), miasto, woj. opolskie, pow. nyski, gm. Paczków, diec. opolska, dek. Paczków.

Według R. Eysymontta miasto powstało na tzw. surowym korzeniu, a swoją nazwę przyjęło od wsi Stary Paczków znajdującej się w pobliżu nowej lokacji¹⁴⁸.

Pierwszym źródłem dotyczącym Paczkowa jest dokument wystawiony 8 marca 1254 roku w którym biskup wrocławski Tomasz I, za wiedzą i zgodą kapituły, przekazał wójtom Henrykowi i Wilhelmowi pola należące do wsi Paczków w dobrach biskupich celem lokacji osady targowej na prawie jakie posiadało miasto Nysa¹⁴⁹.

Obiekt sakralny i patrocinium: obecnie kościół parafialny pw. św. Jana Ewangelisty¹⁵⁰.

Nowy kościół farny w Paczkowie po raz pierwszy wzmiankowany został 17 czerwca 1376 roku, gdy mieszczanin paczkowski Heidereich przeznaczył fundację w wysokości 60 grzywien praskich groszy na rzecz ołtarza świętych apostołów, który to akt potwierdzony został przez administratorów diecezji: Dittmara proboszcza erfurckiego i Jakuba Augustyniego, kanonika wrocławskiego i archidiacona legnickiego¹⁵¹.

Bardzo problematyczna jest kwestia doboru patrocinium dla omawianego obiektu sakralnego ze względu na kilka kościołów w mieście oraz fakt, powtarzających się świętych: Mikołaja i Jana Ewangelisty, który był także patronem miasta, gdyż występował w jego herbie, a jednocześnie wymieniany był w źródłach jako patron dwóch kościołów w Paczkowie¹⁵².

¹⁴⁶ Tamże.

¹⁴⁷ Oryg.: „*Ecclesia consecrata est in honorem individuae Trinitatis, Corporis Christi et omnium Sanctorum*”, cyt. za: VB, s. 85.

¹⁴⁸ R. E y s y m o n t t, *Kod genetyczny miasta*, s. 472.

¹⁴⁹ SUB, t. 3, nr 112. Znaczenie tego dokumentu zob. *Tamże*, s. 667, przypis 1307.

¹⁵⁰ *Rocznik Diecezji Opolskiej*, s. 221.

¹⁵¹ J. A. K o p i e t z, *Geschichte der katholischen pfarrei Patschkau*, [w:] *Zeitschrift*, t. 17 (1883), s. 98. O osobie wpływowego i utytułowanego prałata Jakuba Augustyniego zob. S. J u j e c z k a, *Duchowni średniowiecznej Legnicy*, s. 249-251.

¹⁵² Problematyka doboru patrocinium zostanie przedstawiony w dalszej części artykułu.

Na podstawie wizytacji przeprowadzonej w Paczkowie 24 sierpnia 1579 roku stwierdzono, iż główny kościół miejski, wzniesiony za czasów rządów biskupa Przełęwa z Pogorzeli, wielce zasłużonego dla Paczkowa¹⁵³ nosił wezwanie Niepodzielnej Trójcy, Najświętszej Maryi Panny i świętego Mikołaja¹⁵⁴.

Sprawozdanie wizytacyjne archidiakona wrocławskiego Teodora Lindanusa dotyczące paczkowskiej fary zawiera dodatkowe informacje dotyczące patrociniów altarii, które znajdowały się w jej wnętrzu.

Wezwania wewnętrzne:

1. Ołtarz św. Marii Magdaleny¹⁵⁵
2. Ołtarz Wszystkich Świętych-przenośny¹⁵⁶

19. Paczków (oryg. oppido Patschkoviensi, niem. Patschkau), miasto, woj. opolskie, pow. nyski, gm. Paczków, diec. opolska, dek. Paczków.

Obiekt sakralny i patrocinium: obecnie ruiny kaplicy cmentarnej pw. św. Jana Ewangelisty.

Kościół ten ma niezwykle interesującą historię, gdyż był to pierwotny kościół parafialny dla Paczkowa. Po raz pierwszy wspomniany został pośrednio w dokumencie biskupa Tomasza II, który 25 sierpnia 1285 roku udzielił wraz z kapitułą pełnomocnictw dla prokuratorów celem przedstawienia sytuacji w sporze, jaki prowadził z księciem wrocławskim Henrykiem IV Probussem. Wśród świadków uwierzytelniających dyplom wymieniony został Cosmian proboszcz z Paczkowa¹⁵⁷. Bardzo interesującym świadectwem, które wiąże się również z pierwotnym patrocinium kościoła parafialnego jest dokument wystawiony 1 lipca 1315 roku przez Henryka proboszcza z Paczkowa, który na polecenie biskupa wrocławskiego Jana III Romki wyjaśniał spór

---

¹⁵³ Szczegóły dotyczące troski biskupa o miasto w różnych jego aspektach przedstawiła: B. S t e i n b o r n, *Otmuchów. Paczków*, s. 121-204.

¹⁵⁴ Oryg.: „*Ipsa ecclesia consecrata est in honorem individuae Trinitatis, Beatae Mariae Virginis et sancti Nicolai*”, cyt. za: VB, s. 85.

¹⁵⁵ „*Altare S. Mariae Magdalenae*”, VB, s. 87.

¹⁵⁶ „*Altare Omnium sanctorum est manuale*”, VB, s. 87. Być może jest to ołtarz tożsamy ze znanym ołtarzem Wszystkich Świętych i z zachowaną jego rzeźbioną środkową częścią przedstawiającą Koronację Matki Bożej w otoczeniu licznych grup świętych. Pochodzi on z 1494 roku, obecnie znajduje się w kościele pw. Wszystkich Świętych w Starym Paczkowie. B. S t e i n b o r n, *Otmuchów. Paczków*, s. 171.

¹⁵⁷ SUB, t. 5, nr 242.

o przynależność dziesięcin ze wsi Więcmierzyce k. Grodkowa. Proboszcz do omawianego dokumentu przywiesił pieczęć z wizerunkiem orła będącego atrybutem św. Jana Apostoła i Ewangelisty¹⁵⁸. Historycy uznali tą pieczęć jako najstarsze świadectwo dotyczące patrona kościoła¹⁵⁹.

Patrocinium tego obiektu jest poświadczane już w okresie średniowiecza i pochodzi z dokumentu biskupa wrocławskiego Piotra II Nowaka¹⁶⁰, który 2 października 1452 roku zatwierdził darowiznę wójta dziedzicznego Mikołaja Krelkera ojca późniejszego proboszcza w Paczkowie również Mikołaja Krelkera¹⁶¹ i Rady Miejskiej Paczkowa na rzecz kaplicy pw. Ciała Chrystusa i św. Jana Ewangelisty (oryg.: „[...] *zu Ehren des Leichnams Christi und des heil Evangelisten Johannes ausserhalb der stadt auf dem alten kirchhofe errichtete und gewidmete kapelle*”)¹⁶² w wysokości czterech groszy praskich rocznie¹⁶³.

¹⁵⁸ *Urkunden des klosterns Kamenz*, [w:] CDS, t. 10, wyd. P. P f o t e n h a u e r, Breslau 1881, s. 72-73, nr 99 [dalej: UDKK].

¹⁵⁹ Por. W. M a r s c h a l l, *Alte Kirchenpatrozinien des Archidiaconates Breslau*, s. 127; H. N e u l i n g, *Schlesiens Kirchorte*, s. 226.

¹⁶⁰ Biskup wrocławski w l. 1447-1456. Pochodził ze śląskiej wsi Niwnica k. Nysy. Zdobył doktorat z prawa kanonicznego, był kanclerzem, oficjałem, wikariuszem generalnym oraz prepozytem kapituły katedralnej. Posiadał także liczne beneficja kościelne w diecezji. Znany z popierania idei koncyliaryzmu. W początkach swojego pontyfikatu prowadził spór ze Stolicą Apostolską dotyczący legalności jego wyboru i konsekracji biskupiej. Ożywił życie religijne, po wieloletnich wojnach husyckich poprzez liczne reformy liturgiczne oraz wprowadzenie nowych form sprawowanego kultu, takich jak procesja Bożego Ciała, coroczne pielgrzymki do grobu św. Jadwigi. Wiele wysiłku włożył również w kwestię uporządkowania spraw gospodarczych diecezji zniszczonej i zadłużonej w okresie husytyzmu na Śląsku. Szerzej zob. J. M a n d z i u k, *Rządcy (Archi) Diecezji Wrocławskiej na przestrzeni wieków*, s. 101-107; W. U r b a n, *Studia nad dziejami wrocławskiej diecezji w pierwszej połowie XV wieku*, Wrocław 1959, s. 203-295.

¹⁶¹ Proboszcz w Paczkowie w l. 1476-1503. Szerzej o jego działalności zob. J. A. K o p i e t z, *Geschichte der katholischen pfarrei Patschkau*, s. 120-123.

¹⁶² Cyt. za: J. S c h n e i d e r, *Geschichte der Stadt Patschkau nach Urkunden und andern authentischen Quellen bearbeitet*, Neisse 1843, s. 577.

¹⁶³ Dokument ten przechowywany dawniej w archiwum miejskim w Paczkowie znany jest dzięki kopii w języku niemieckim dołączonej do starej monografii historycznej Paczkowa. Por. *Tamże*, s. 577-578. Źródło to pomija badacz starych patrocinów w archidiaconacie wrocławskim, który odwołuje się w przypadku pierwotnego kościoła parafialnego wyłącznie do nowożytnych sprawozdań wizytacyjnych poświadczających wezwanie tego obiektu sakralnego poświęconego św. Janowi Chrzcicielowi i św. Janowi Ewangelście nie wspominając o tytule Ciała Chrystusa, zob. W. M a r s c h a l l, *Alte Kirchenpatrozinien des Archidiaconates Breslau*, s. 127, nr 166.

Kościół, według wizytatora parafii nosił w 1579 roku wezwanie Ciała Chrystusa (Bożego Ciała)¹⁶⁴.

20. Gościce (oryg. Goschwitz, niem. Gostitz), wieś, woj. opolskie, pow. nyski, gm. Paczków, diec. opolska, dek. Paczków.

Pierwsza wzmianka o Gościcach¹⁶⁵ pochodzi z Księgi Uposażenia Biskupstwa Wrocławskiego z ok. 1305 roku, jako miejscowość czynszowa należąca do dóbr biskupich¹⁶⁶.

Obiekt sakralny i patrocinium: kościół parafialny pw. św. Mikołaja¹⁶⁷.

Kościół pośrednio wspomniany został po raz pierwszy w 1390 roku, gdy proboszcz z Gościc Marcin wraz z proboszczem paczkowskim Henrykiem ufundował ołtarz ku czci Niepodzielnej Trójcy, Chwalebnej Dziewicy Maryi, św. Andrzeja, św. Bartłomieja apostołów i św. Agnieszki dziewicy i męczennicy (oryg.: „[...] *in honorem individue Trinitatis, gloriose virginis Marie, Andree, Bartholomaei apostolorum et Agnetis virginis et martyris*”)¹⁶⁸ w zakrystii kościoła parafialnego w Paczkowie¹⁶⁹.

Patrocinium kościoła nie zostało poświęcone w okresie średnio-wiecznym. Po raz pierwszy tytuł kościoła pojawił się w sprawozdaniu wizytacyjnym z 24 sierpnia 1579 roku, gdy Teodor Lindanus, archidiacon wrocławski zapisał, iż kościół konsekrowany został ku czci św. Mikołaja¹⁷⁰.

21. Ratnowice (oryg. Radmansdorff, niem. Rathmannsdorf), wieś, woj. opolskie, pow. nyski, gm. Otmuchów, diec. opolska, dek. Otmuchów.

Wieś Ratnowice położona w dobrach biskupich pojawia się po raz pierwszy w źródłach w Księdze Uposażenia Biskupstwa Wrocławskiego z ok. 1305 roku¹⁷¹.

¹⁶⁴ Oryg.: „[...] *templo Corporis Christi in coemiterio sepulturae*”, cyt. za: VB, s. 87.

¹⁶⁵ Należy zauważyć, iż bp Wincenty Urban, który w oparciu o sprawozdania wizytacyjne przygotował pracę dotyczącą życia duszpasterskiego w archidiaconacie wrocławskim w okresie nowożytnym mylnie zidentyfikował omawianą miejscowość jako „Goświnowice”, por. W. U r b a n, *Z dziejów duszpasterstwa w archidiaconacie wrocławskim w czasach nowożytnych*, s. 45.

¹⁶⁶ LF, s. 18.

¹⁶⁷ *Rocznik Diecezji Opolskiej*, s. 219.

¹⁶⁸ Cyt. za: J. A. K o p i e t z, *Geschichte der katholischen pfarrei Patschkau*, s. 100.

¹⁶⁹ *Tamże*, s. 99.

¹⁷⁰ Oryg.: „*Ecclesia consecrata est in honorem S. Nicolai*”, cyt. za: VB, s. 88.

¹⁷¹ LF, s. 29.

Prawdopodobnie wieś otrzymała swoją nazwę od sługi biskupiego Rathnona znanego jako świadka dokumentu biskupa Tomasza I datowanego na 6 grudnia 1248 roku, w którym hierarcha przeznaczył 40 wielkich łanów lasu na lokację na prawie niemieckim w pobliżu wsi Wilczyce k. Długołęki pod Wrocławiem¹⁷².

Obiekt sakralny i patrocinium: kościół parafialny pw. św. Marcina Biskupa¹⁷³.

Kościół w Ratnowicach wzmiankowany był ok. 1305 roku w Księdze Uposażenia Biskupstwa Wrocławskiego spisanej na polecenie biskupa Henryka z Wierzbnej¹⁷⁴.

Patrocinium omawianego obiektu sakralnego wspomniane zostało w sprawozdaniu z przeprowadzonej 25 sierpnia 1579 roku wizytacji kanonicznej archidiacona wrocławskiego Teodora Lindanusa, który zapisał, że kościół nosił wezwanie Najświętszej Maryi Panny, Świętego Krzyża, św. Jana Chrzciciela, św. Jana Ewangelisty, św. Piotra, św. Pawła i wszystkich Apostołów, św. Marcina i św. Mikołaja wyznawców¹⁷⁵.

Prałat wrocławski prowadząc wizytację zwrócił jednocześnie uwagę na ołtarz główny i jego wezwanie, które było tożsame z tytułem kościoła¹⁷⁶.

22. Jawornik (Jawernick, niem. Jauernig, cz. Javornik), Republika Czeska, miasto w kraju ołomunieckim, pow. Jesionik, diec. ostrawsko-opawska, (metropolia morawska), dek. Jesionik.

Pierwsza wzmianka o Jaworniku pochodzi z dokumentu (uznanego za fałszyfikat) biskupa Tomasza II, który potwierdził 26 lipca 1291 roku założenie Widnawy, dokonanego przez księcia wrocławskiego Henryka IV Probusa i biskupa wrocławskiego Tomasza I. Wśród miejscowości wymienionych w akcie ordynariusz diecezji wspominał o wsi Bernartice koło Jawornika (oryg. *Bertoldi Villa prope Iawirnik*)¹⁷⁷.

¹⁷² SUB, t. 2, nr 352.

¹⁷³ *Rocznik Diecezji Opolskiej*, s. 212.

¹⁷⁴ LF, s. 37.

¹⁷⁵ Oryg.: „*Ecclesia consecrata est in honorem B. Mariae Virginis, Sanctae Crucis, Sancti Ioannis baptistae nec non Sancti Ioannis evangelistae, S. Petri Pauli et omnium apostolorum, S. Martini, S. Nicolai confessorum*”, cyt. za: VB, s. 89.

¹⁷⁶ Oryg.: „*Altare summum consecratum est in honorem eiusdem*”, cyt. za: *Tamże*.

¹⁷⁷ SUB, t. 6, nr 462.

W dokumencie z 27 listopada 1307 roku potwierdzającym transakcję finansową z opatem cysterskim w Kamieńcu Ząbkowickim jako świadek wymieniony został kasztelan zamku w Jaworniku Richolfus¹⁷⁸.

Obiekt sakralny i patrocnium: kościół parafialny pw. Najświętszej Trójcy¹⁷⁹.

Kościół w Jaworniku wspomniany został pierwszy raz w Księdze Uposażenia Biskupstwa Wrocławskiego z ok. 1305 roku, w której mowa jest o dwóch łanach posiadanego majątku kościelnego¹⁸⁰.

Tytuł omawianego obiektu sakralnego potwierdzony został dopiero w sprawozdaniu z wizytacji kanonicznej, która została przeprowadzona w Jaworniku 25 sierpnia 1579 roku. Wizytator zapisał wezwanie kościoła jako konsekrowanego na cześć Świętej i Niepodzielnej Trójcy, Najświętszej Maryi Panny, Świętego Krzyża, Barbary dziewicy, Heleny cesarzowej, Jana Chrzyciela, Trzech Króli, Michała Archanioła i wszystkich aniołów, Jadwigi wybranki i Wszystkich Świętych¹⁸¹. Swoistą osobliwością protokołu wizytacyjnego jest fakt, że Teodor Lindanus zwrócił uwagę, że nie wszystkie wymienione patrocinia kościoła były jednocześnie uznawane w parafii za patronów kościoła. Do tej grupy zaliczone zostały: Święty Krzyż, Barbara dziewica, Helena cesarzowa¹⁸².

23. Bernartice obecnie na obszarze państwa czeskiego (oryg. Berzdorff), Republika Czeska, wieś w kraju ołomunieckim, pow. Jesionik, diec. ostrawsko-opawska, (metropolia morawska), dek. Jesionik.

Pierwsza wzmianka o wsi Bernartice pochodzi z dokumentu biskupa wrocławskiego Tomasza II Zaręby z 3 lipca 1284 roku, w którym polecił opatowi cysterskiemu z Kamieńca Ząbkowickiego, opatowi kanoników regularnych od św. Augustyna z Nowogrodźca na Bobrem

---

¹⁷⁸ UDKK, nr 87. Jest to transumpt dokumentu starosty Śląska Henryka de Barboy z 15 czerwca 1303 roku.

¹⁷⁹ *Schematismus des Bisthums Breslau*, Breslau 1891, s. 246. Błędnie podaje H. Neuling, który uważał, iż kościół nosił wezwanie Świętego Krzyża, zob. H. Neuling, *Schlesiens Kirchorde*, s. 113.

¹⁸⁰ LF, s. 18.

¹⁸¹ Oryg.: „*Haec ecclesia consecrata est in honorem s. et individuae Trinitatis, Beatae Marie Virginis, Sanctae Crucis, Barbarae virginis, Helenae reginae, Ioannis Baptistae, Trium Regum, Michaelis archanieli et omnium angelorum, et Hedwigis electae et omnium sanctorum*”, cyt. za: VB, s. 89.

¹⁸² Oryg.: „*Nomina patronorum ecclesiae S. Crucis, Barbarae virginis, Helenae reginae*”, cyt. za: *Tamže*, s. 89.

oraz magistrowi ze szpitala w Nysie Henrykowi, aby upomnieli księcia Henryka IV Probusa i wpłynęli na niego, by zadośćuczynił za krzywdy wyrządzone diecezji wrocławskiej poprzez zagarnięcie majątków kościelnych w ziemi nysko-otmuchowskiej. Wśród miejscowości wymieniona została wieś Bernartice (oryg. *Villa Bernhardi*)¹⁸³.

Obiekt sakralny i patrocinium: kościół parafialny pw. św. Piotra i św. Pawła.

Kościół w Bernarticach poświęcony został pierwszy raz w Księdze Uposażenia Biskupstwa Wrocławskiego z ok. 1305 roku jako posiadający jeden wielki łan beneficjum¹⁸⁴.

Patrocinium kościoła nie jest znane ze źródeł średniowiecznych. Wymienia je dopiero 25 sierpnia 1579 roku Teodor Lindanus przeprowadzający wizytację parafii. Kościół nosił w tym czasie wezwanie Najświętszej Maryi Panny i dwóch apostołów Piotra i Pawła¹⁸⁵.

24. Kalków (oryg. Kalck, niem. Kalkau), wieś, woj. opolskie, pow. nyski, gm. Otmuchów, diec. opolska, dek. Otmuchów.

Wieś wspomniana została po raz pierwszy w dokumencie biskupa wrocławskiego Tomasza I, który 13 lutego 1258 oddzielił kaplicę w Pieszycach od kościoła parafialnego w Rychbachu (obecnie miasto Dzierżonów na Dolnym Śląsku). Wśród świadków tego wydarzenia wymieniony został kanonik Ekard z Kałkowa (oryg. „*Ekehardo de Calcou*”)¹⁸⁶.

Jednakże sama wieś jest z pewnością starsza, gdyż kanonik Ekard¹⁸⁷, blisko związany z dworem biskupim i świadek licznych dokumentów kościelnych, już przed 1230 rokiem uzyskał kanonię w katedrze, gdyż 5 stycznia tego roku świadczył dokument potwierdzający zawarcie porozumienia między biskupem wrocławskim Wawrzyńcem a księciem Henrykiem I Brodatym w sprawie sądownictwa w ziemi nyskiej¹⁸⁸. Z zapisu w tzw. *Księdze Henrykowskiej*, wynika, że w kanonik Ekard

¹⁸³ SUB, t. 5, nr 117.

¹⁸⁴ LF, s. 18.

¹⁸⁵ Oryg.: „*Ecclesia haec consecrata est in honorem beatae Mariae virginis et duorum apostolorum Petri et Pauli*”, cyt. za: VB, s. 90.

¹⁸⁶ SUB, t. 3, nr 264.

¹⁸⁷ Szerzej o osobie kanonika Ekarda z Kałkowa zmarłego w 1273 roku zob. Z. K o - z ł o w s k a - B u d k o w a, *Ekard z Kałkowa*, [w:] „Polski Słownik Biograficzny”, t. VI, red. W. K o n o p c z y ń s k i, Kraków 1948, s. 217.

¹⁸⁸ SUB, t. 1, nr 308.

z Kałkowa zmarł 23 marca 1273 roku (oryg. *Sciendum itaque, quod dominus Eckardus de Calcowe anno Domini MCCLXXIII migravit ex hoc mundo, X kalendas aprilis*)¹⁸⁹.

Obiekt sakralny i patrocinium: obecnie kościół parafialny pw. Narodzenia NMP¹⁹⁰.

Problematyczna pozostaje datacja samego kościoła we wsi i jego pochodzenie. Pierwsza pośrednia wzmianka o istnieniu kościoła w Kałkowie pochodzi z dokumentu biskupa Jana III Romki, który 14 lutego 1295 roku odnowił i potwierdził prawa wójtowskie w Jesioniku. Jako świadek wystąpił m. in. rektor kościoła w Kałkowie¹⁹¹. Architekci i historycy sztuki datują na podstawie zachowanego materiału budowlanego jak również zastosowanych rozwiązań i form obiektu, iż został on wzniesiony w 1 poł. XIII wieku, choć zgodnie z lokalną tradycją, przypisującą powstanie kościoła i prawo własności zakonowi templariuszy, miał zostać zbudowany w l. 1132-1154¹⁹².

Według badaczy patrociniów podejmujących problematykę wezwania kościoła w tej miejscowości pierwotnie nosił on wezwanie św. Jerzego i należał do najstarszych świątyń o tym tytule na Śląsku, co również miało być zasługą templariuszy szerzących kult świętego rycerza, choć na pierwszym miejscu określany był jako kościół maryjny, co mogłoby wskazywać na podwójne wezwanie, w którym Maryja ze względu na gradację kultu uznana została za główną patronkę kościoła¹⁹³.

Wezwanie kościoła w Kałkowie jako poświęcone Najświętszej Maryi Panny wzmiankowane zostało po raz pierwszy w sprawozdaniu z wizytacji kanonicznej, która została przeprowadzona 25 sierpnia 1579 roku. W protokole prałat Teodor Lindanus zapisał, że kościół konsekrowany został ku czci Najświętszej Maryi Panny¹⁹⁴.

---

¹⁸⁹ Cyt. za: *Liber foundationis claustrum Sancte Marie Virginis in Heinrichow, czyli Księga Henrykowska*, tłum. R. Grodecki, Wrocław 1991, s. 200. W źródle tym opisano również zasługi Ekarda dla opactwa.

¹⁹⁰ *Rocznik Diecezji Opolskiej*, s. 207.

¹⁹¹ SUB, t. 6, nr 206.

¹⁹² W. Marschall, *Alte Kirchenpatrozinien des Archidiakonates Breslau*, s. 165. Autor przedstawił znane koncepcje i dyskusje na temat czasu wzniesienia konstrukcji, oraz pochodzenia kościoła.

¹⁹³ *Tamże*, s. 113; J. Swastek, *Proweniencja i rozwój kultu św. Jerzego w Polsce w świetle wezwań kościołów w okresie przedtrydenckim*, [w:] CS, (1969), s. 117.

¹⁹⁴ Oryg.: „*Ecclesia consecrata est in honorem beatae Mariae virginis*”, cyt. za: VB, s. 91.

Podjmując kwestię tego wezwania zwrócić trzeba uwagę na zachowaną i opisaną pieczęć wspomnianego kanonika Ekarda z Kalkowa, któremu także przypisuje się zasługę wzniesienia kościoła¹⁹⁵. W polu pieczętnym umieszczony został wizerunek Maryi z dzieciątkiem adorowanym przez umieszczone po obu stronach anioły z kadzielnicami, a poniżej wyobrażenie kanonika Ekarda wznoszącego swoją modlitwę błagalną z podniesionymi rękami¹⁹⁶. Jest to również świadectwo o osobistym kulcie maryjnym tego dostojnika.

25. Widnawa (oryg. Weidensi, niem. Weidenau, cz. Vidnava), Republika Czeska, miasto w kraju ołomunieckim, pow. Jesionik, diec. ostrawsko-opawska, (metropolia morawska), dek. Jesionik.

Pierwsza wzmianka o Widnawie pochodzi z dokumentu wystawionego 27 maja 1280 roku na zamku w Otmuchowie, w którym wśród mieszkańców miasta Nysy wymieniony został Piotr z Widnawy. Osoby wskazane w dokumencie zobowiązały się do zapłaty 200 grzywnien srebra biskupowi wrocławskiemu Tomaszowi II Zarębie za nazwanie go szaleńczym bądź wściekłym (oryg. *furiosum*)¹⁹⁷.

W 1291 roku biskup Tomasz II potwierdził w dokumencie (uznany za falsyfikat) lokację miasta Widnawy dokonanej przez księcia Henryka IV Probusa i biskupa Tomasza I¹⁹⁸.

Obiekt sakralny i patrocinium: kościół parafialny pw. św. Katarzyny Aleksandryjskiej¹⁹⁹.

Kościół w Widnawie wzmiankuje pośrednio dokument datowany na 4-15 sierpnia 1285 roku, w którym przedstawione zostały żądania biskupa wrocławskiego wobec księcia Henryka IV Probusa celem zakończenia trwającego konfliktu. Jako prokurator biskupa Tomasza II Zaręby wystąpił proboszcz z Widnawy Piotr²⁰⁰.

Patrocinium kościoła jest uchwyte w średniowieczu, konkretnie w dokumencie wystawionym przez proboszcza z Widnawy Jana, który stwierdził dług jaki ma zostać spłacony przez wymienionych

¹⁹⁵ Z. Kozłowska-Budkowa, *Ekard z Kalkowa*, s. 217.

¹⁹⁶ P. Pfothner, *Die Schlesischen Siegel von 1250 bis 1300 beziehentlich 1327*, Breslau 1879, s. 17 i tablica 10, nr 67.

¹⁹⁷ SUB, t. 4, nr 393.

¹⁹⁸ SUB, t. 6, nr 462.

¹⁹⁹ *Schematismus des Bisthums Breslau*, s. 249.

²⁰⁰ SUB, t. 5, nr 237.

w akcie sołtysów proboszczowi z Otmuchowa Dietrichowi²⁰¹. Do dokumentu tego przywieszona była pieczęć proboszcza z Widnawy z wizerunkiem św. Katarzyny przedstawionej z częścią koła jako jej atrybutu²⁰².

Tytuł kościoła jako poświęconego św. Katarzynie potwierdza wizytacja kanoniczna parafii, której dokonał 25 sierpnia 1579 roku archidiacon wrocławski Teodor Lindanus. Zapisał on w sprawozdaniu, że kościół parafialny konsekrowany został ku czci św. Katarzyny²⁰³.

26. Czerwona Woda (oryg. Rottwasser, niem. Rothwasser, cz. Stará Červená Voda), Republika Czeska, wieś w kraju ołomunieckim, pow. Jesionik, diec. ostrawsko-opawska, (metropolia morawska), dek. Jesionik.

Wieś po raz pierwszy wspomniana została w zachowanych źródłach w dokumencie biskupa wrocławskiego Tomasza II Zaręby wystawionego w Otmuchowie 3 lipca 1284 roku. Ordynariusz diecezji wyznaczył w nim opata cysterskiego z Kamieńca Żąbkowickiego, opata kanoników regularnych z Nowogrodźca Bobrzańskiego i magistra Henryka ze szpitala nyskiego, aby upomnieli księcia Henryka IV Probusa celem zwrotu zagrabionych majątków kościelnych. Wśród wymienionych dóbr stołu biskupiego znajdowała się wieś Czerwona Woda²⁰⁴.

Obiekt sakralny i patrocinium: kościół parafialny pw. Bożego Ciała²⁰⁵.

Pierwszym źródłem potwierdzającym istnienie kościoła we wsi jest Księga Uposażenia Biskupstwa Wrocławskiego spisana ok. 1305 roku, według której kościół obdarowany był jednym łanem na swoje utrzymanie²⁰⁶.

Wezwanie kościoła w Czerwonej Wodzie nie jest potwierdzone w okresie średniowiecza. Patrocinium kościelne poświadczono zostało

²⁰¹ SR, nr 4547.

²⁰² *Tamże*. Dokument ten znany jest z kopii, włączonej do instrumentu notarialnego Jana, syna byłego kłeryka z diecezji Monastyr. W omawianym akcie notarialnym wpisano nie tylko treść samego dokumentu, ale również dokonano opisu wspomnianej pieczęci proboszcza Jana. Por. H. N e u l i n g, *Schlesiens Kirchorte*, s. 338.

²⁰³ Oryg.: „*Ecclesiae haec consecrata est in honorem S. Catharinae*”, cyt. za: VB, s. 91.

²⁰⁴ SUB, t. 5, nr 117.

²⁰⁵ *Schematismus des Bisthums Breslau*, s. 248.

²⁰⁶ LF, s. 16.

dopiero dzięki wizytacji przeprowadzonej 25 sierpnia 1579 roku. Wizytator sporządzając stosowne sprawozdanie zwrócił uwagę, że kościół konsekrowany był na cześć Najświętszej Maryi Panny²⁰⁷.

27. Velké Kunědice (oryg. villa Kunzendorff, niem. Gross-Kunzendorf), Republika Czeska, wieś w kraju ołomunieckim, pow. Jesionik, diec. ostrawsko-opawska, (metropolia morawska), dek. Jesionik.

Wieś wspomniana po raz pierwszy przez biskupa Tomasza II w dokumencie z 3 lipca 1284 roku, w którym upoważnił opata z Kamieńca Ząbkowickiego i opata z Nowogrodźca Bobrzańskiego, oraz Henryka ze szpitala w Nysie, aby upomnieli księcia Henryka IV Probusa, by zwrócił zagrabione dobra kościelne diecezji wrocławskiej. Wśród nich wymieniona została opisywana miejscowość²⁰⁸.

Obiekt sakralny i patrocinium: kościół pw. św. Elżbiety landgrafiny turyńskiej niezachowany²⁰⁹.

Kościół w obecnej miejscowości Velké Kunědice potwierdzony został w źródłach w Księdze Uposażenia Biskupstwa Wrocławskiego z ok. 1305 roku, jako posiadający jeden łąn swojego beneficjum²¹⁰.

Patrocinium kościoła poświęcone zostało w sprawozdaniu wizytacyjnym z 25 sierpnia 1579 roku, jako poświęconego ku czci św. Elżbiety²¹¹.

28. Głucholązy, (oryg. Czigenhals, niem. Ziegenhals), miasto, woj. opolskie, pow. nyski, gm. Głucholązy, diec. opolska, dek. Głucholązy.

Powstanie Głucholąz lokalna tradycja historyczna przypisuje procesom kolonizacyjnym biskupa wrocławskiego Wawrzyńca²¹².

Pierwszym źródłem informującym o wsi Głucholązy jest dokument biskupa wrocławskiego Tomasza I, który 21 października 1249 roku przekazał las w okolicy tej miejscowości swojemu rycerzowi Smilo²¹³

²⁰⁷ Oryg.: „*Ecclesia haec consecrata est in honorem beatae Mariae virginis*”, cyt. za: VB, s. 92.

²⁰⁸ SUB, t. 5, nr 117.

²⁰⁹ *Schematismus des Bisthums Breslau*, s. 248.

²¹⁰ LF, s. 15.

²¹¹ Oryg.: „*Ecclesia consecrata est in honorem S. Elizabethae*”, cyt. za: VB, s. 93.

²¹² R. E y s y m o n t t, *Kod genetyczny miasta*, s. 302 i przypis 384 tam starsza literatura.

²¹³ O rycerzu tym i podczaszym biskupa Tomasza I zmarłym przed 1268 rokiem szerzej zob. M. C e t w i ń s k i, *Rycerstwo Śląskie do końca XIII w.*, s. 52.

celem przeniesienia na prawo niemieckie²¹⁴. Sama lokacja miasta dokonana została z pewnością przed 31 sierpnia 1263 roku, gdy w dokumencie biskup Tomasz I rozstrzygnął spór o majątki przy granicy z kasztelaniami otmuchowską nadane pierwotnie przez jego poprzednika biskupa Wawrzyńca. W dokumencie tym określono Głuchołazy jako *civitas*²¹⁵.

Obiekt sakralny i patrocinium: kościół parafialny pw. św. Wawrzyńca²¹⁶.

Kościół w Głuchołazach został pośrednio wspomniany przez archidiacona legnickiego Stefana²¹⁷, który w dokumencie wystawionym w Raciborzu 22 kwietnia 1285 roku potwierdził, iż zgodnie z poleceniem biskupa wrocławskiego Tomasza II Zaręby publiczne w obecności członków dworu książęcego, oraz swoich świadków: Rudolfa proboszcza z Głuchołaz i Bogusława proboszcza z Zakrzewa Turawskiego upomniał na zamku Edelstein księcia Henryka IV Probusa domagając się zwrotu biskupiego zamku w Otmuchowie²¹⁸.

Pierwsze patrocinium kościoła poświadczone zostało już w średniowieczu. Chodzi tu o widymus wystawiony 6 maja 1312 roku w Nysie dotyczący dokumentów związanych ze sporem o dobra we wsi Osina Wielka k. Ziębic między opatem z Kamieńca Ząbkowickiego i Marcinem proboszczem z Osiny, a Kosmianem proboszczem z Otmuchowa²¹⁹. Potwierdzenie oryginału tych dokumentów uwiarygodnione zostało m.in. przez proboszcza z Głuchołaz Rudolfa, który przywiesił pieczęć parafii z wizerunkiem męczeństwa św. Wawrzyńca, będącego patronem omawianego kościoła parafialnego.

Wezwanie kościoła św. Wawrzyńca potwierdzone zostało w sprawozdaniu z wizytacji parafii, której dokonał 26 sierpnia 1579 roku prałat Teodor Lindanus, wskazując ponadto drugorzędnych patronów

²¹⁴ SUB, t. 2, nr 380.

²¹⁵ SUB, t. 3, nr 449.

²¹⁶ *Rocznik Diecezji Opolskiej*, s. 118.

²¹⁷ Stefan von Kornitz zmarł przed 1299-1303, gdy w datowanym na ten czas dokumencie fundacyjnym dominikanek w Raciborzu umieszczono zapis domu należącego do szczęśliwej pamięci Stefana, archidiacona opolskiego. W 1285 roku archidiacon legnicki. W 1288 roku występuje wraz ze swoimi braćmi. W l. 1286-1288 archidiacon opolski. Szerzej zob. S. J u j e c z k a, *Duchowni średniowiecznej Legnicy*, s. 421, tam też szczegółowa lista źródeł, w których występował. O braciach Stefana i panach na Kornicach zob. M. C e t w i ń s k i, *Rycerstwo Śląskie do końca XIII w.*, s. 39, 50.

²¹⁸ SUB, t. 5, nr 202.

²¹⁹ SUB, t. 6, nr 314.

świętyni. W aktach zapisał, iż kościół konsekrowany został na cześć św. Wawrzyńca, św. Jerzego, św. Katarzyny i św. Mikołaja²²⁰.

29. Zlaté Hory (oryg. Czuckemantell, niem. Zuckmantel), Republika Czeska, miasto w kraju olomunieckim, pow. Jesionik, diec. Ostrawsko-opawska, dek. Jesionik.

Miejscowość ta wspomniana została po raz pierwszy w dokumencie biskupa wrocławskiego Tomasza I, który 31 sierpnia 1263 roku rozstrzygnął spór o majątki przy granicy z kasztelanią otmuchowską nadane pierwotnie przez jego poprzednika biskupa Wawrzyńca²²¹.

Obiekt sakralny i patrocinium: kościół parafialny pw. Wniebowzięcia NMP²²².

Pierwsza wzmianka źródłowa dotycząca kościoła w Zlaté Hory pochodzi z dokumentu wystawionego 8 lipca 1339 roku. Mowa w nim jest o prawie patronatu nad kościołem w omawianej miejscowości²²³.

Wezwanie kościoła nie posiada swojego potwierdzenia w okresie średniowiecznym. Patrocinium wymienia dopiero archidiacon wrocławski, który 27 sierpnia 1579 roku przeprowadzając wizytację kanoniczną określił kościół jako poświęcony na cześć św. Walentego²²⁴.

30. Nowy Las (oryg. Neuwaldt, niem. Neuwalde)²²⁵, wieś, woj. opolskie, pow. nyski, gm. Głuchołazy, diec. opolska, dek. Głuchołazy.

Wieś została wzmiankowana pierwszy raz w źródłach w dokumencie biskupa wrocławskiego Tomasza I, który 21 października 1249 roku przekazał las w okolicy tej miejscowości swojemu rycerzowi Smilo celem przeniesienia na prawo niemieckie²²⁶.

²²⁰ Oryg.: „*Ecclesia consecrata est in honorem S. Laurentii, Georgii, Catherinae, Nicolai*”, cyt. za: VB, s. 93.

²²¹ SUB, t. 3, nr 449.

²²² *Schematismus des Bisthums Breslau*, s. 251.

²²³ W. M a r s c h a l l, *Alte Kirchenpatrozinien des Archidiaconates Breslau*, s. 83; H. N e u l i n g, *Schlesiens Kirchorte*, s. 359.

²²⁴ Oryg.: „*Ecclesia haec consecrata est in honorem S. Valentini*”, cyt. za: VB, s. 95.

²²⁵ Błędnie została zidentyfikowana ta miejscowość w opracowaniu życia duszpasterskiego w czasach nowożytnych na podstawie wizytacji kanonicznych jako: „Nyski Las”, zob. W. U r b a n, *Z dziejów duszpasterstwa w archidiaconacie wrocławskim w czasach nowożytnych*, s. 48.

²²⁶ SUB, t. 2, nr 380.

Obiekt sakralny i patrocinium: kościół parafialny obecnie pw. św. Jadwigi Śląskiej²²⁷.

Kościół w Nowym Lesie po raz pierwszy wspomniany został w Księdze Uposażenia Biskupstwa Wrocławskiego z ok. 1305 roku spisanej na polecenie biskupa Henryka z Wierzbnej jako posiadający beneficjum wielkości $\frac{3}{4}$ wielkiego łana²²⁸.

Wezwanie kościoła potwierdziło sprawozdanie z wizytacji kanonicznej przeprowadzonej 27 sierpnia 1579 roku. Według wizytatora kościół posiadał patrocinium ku czci Najświętszej Maryi Panny²²⁹.

31. Charbielin (oryg. Ludvigsdorff, niem. Ludwigsdorf), wieś, woj. opolskie, pow. nyski, gm. Głuchołazy, diec. opolska, dek. Głuchołazy.

Wieś znana w źródłach od końca 1 poł. XIII wieku. Nazwa miejscowa wymieniona została w dokumencie biskupa wrocławskiego Tomasza I z 21 października 1249 roku, w którym przekazał las w okolicy tej miejscowości swojemu rycerzowi Smilo celem przeniesienia na prawo niemieckie²³⁰.

Obiekt sakralny i patrocinium: kościół filialny pw. Ścięcia św. Jana Chrzciciela, przynależący do parafii pw. św. Jadwigi Śląskiej w Nowym Lesie²³¹.

Istnienie kościoła potwierdzone zostało pierwszy raz w Księdze Uposażenia Biskupstwa Wrocławskiego z ok. 1305 roku, gdzie zapisano, iż beneficjum wynosiło jeden mały łan²³².

Kościół nosił patrocinium poświęcone św. Janowi Chrzcicielowi, co zostało poświadczone przez Teodora Lindanusa, który przeprowadzając wizytację kanoniczną parafii pw. Najświętszej Maryi Panny w Nowym Lesie 27 sierpnia 1579 roku, zapisał taki tytuł dla kościoła filialnego w Charbielinie²³³.

---

²²⁷ *Rocznik Diecezji Opolskiej*, s. 120.

²²⁸ LF, s. 10.

²²⁹ Oryg.: „*Ecclesia haec consecrata est in honorem beatae Mariae virginis*”, cyt. za: VB, s. 95.

²³⁰ SUB, t. 2, nr 380.

²³¹ *Rocznik Diecezji Opolskiej*, s. 120.

²³² LF, s. 11.

²³³ Oryg.: „[...] *filialis ecclesia in villa Ludvigsdorff, quae consecrata est in honorem Ioannis Baptistae*”, cyt. za: VB, s. 96.

32. Stary Las (oryg. Aldewalde, niem. Altewalde)²³⁴, wieś, woj. opolskie, pow. nyski, gm. Głuchołazy, diec. opolska, dek. Głuchołazy.

Najstarsza wzmianka dotycząca wsi pochodzi z dokumentu biskupa wrocławskiego Tomasza I z 21 października 1249 roku, w którym przekazał las w okolicy swojemu rycerzowi Smilo celem przeniesienia na prawo niemieckie²³⁵.

Obiekt sakralny i patrocinium: kościół parafialny pw. św. Marcina Biskupa²³⁶.

Kościół w Starym Lesie poświęcony został w Księdze Uposażenia Biskupstwa Wrocławskiego z ok. 1305 roku. Zapisano dwa wielkie łany na rzecz utrzymania parafii²³⁷.

Patrocinium kościoła określone zostało podczas wizytacji kanonicznej przeprowadzonej 27 sierpnia 1579 roku. Obiekt nosił tytuł św. Marcina biskupa²³⁸.

33. Kępnica (oryg. Deutzkamnitz, niem. Deutsch Kamnitz), wieś, woj. opolskie, pow. nyski, gm. Nysa, diec. opolska, dek. Nysa.

Kępnica pojawiła się w źródłach XIII-wiecznych. Biskup wrocławski Tomasz II Zaręba 3 lipca 1284 roku wystawił dokument, w którym polecił opatowi cysterskiemu z Kamiénca Ząbkowickiego, opatowi kanoników regularnych od św. Augustyna z Nowogrodźca na Bobrem, oraz magistrowi ze szpitala w Nysie Henrykowi, aby upomnieli księcia Henryka IV Probusa i wpłynęli na niego, by zadośćuczynił za krzywdy wyrządzone diecezji wrocławskiej poprzez zagarnięcie majątków kościelnych w ziemi nysko-otmuchowskiej. Wśród miejscowości o zwrot których ubiegał się rządca Kościoła na Śląsku wymieniona został wieś Kępnica²³⁹.

Obiekt sakralny i patrocinium: kościół parafialny pw. Wniebożnicy NMP²⁴⁰.

---

²³⁴ Błędnie została zidentyfikowana ta miejscowość w opracowaniu życia duszpasterskiego w czasach nowożytnych na podstawie wizytacji kanonicznych jako: „Stary Waldów”, zob. W. U r b a n, *Z dziejów duszpasterstwa w archidiakonacie wrocławskim w czasach nowożytnych*, s. 49.

²³⁵ SUB, t. 2, nr 380.

²³⁶ *Rocznik Diecezji Opolskiej*, s. 121.

²³⁷ LF, s. 10.

²³⁸ Oryg: „*Ecclesia consecrata est in honorem divi Martini episcopi*”, cyt. za: VB, s. 96.

²³⁹ SUB, t. 5, nr 117.

²⁴⁰ *Rocznik Diecezji Opolskiej*, s. 181.

Wiejski kościół w Kępnicy udokumentowany został w źródłach pośrednio przez poświadczenie tutejszego proboszcza Hermanna w akcie biskupa Tomasza II Zaręby 13 kwietnia 1286 roku, który dekretem usunął z urzędów wymienionych w treści dokumentu proboszczów²⁴¹. Historycy sztuki datują obiekt sakralny na drugą ćwierć XIII wieku²⁴².

Mimo dawnej metryki tytuł kościoła nie został wspomniany w okresie średniowiecza. Złożone patrocinium tego obiektu podaje dopiero sprawozdanie z wizytacji kanonicznej z 27 sierpnia 1579 roku. Zapisano w nim, że kościół konsekrowany został ku czci Boga Wszechmogącego Najświętszej Maryi Panny, św. Andrzeja apostoła i św. Trzech Króli, św. Wacława i św. Krzysztofa męczenników i św. Anny wybranki²⁴³.

34. Jesionik, (oryg. Freuwald, niem. Freiwaldau, cz. Jaseník)²⁴⁴, Republika Czeska, miasto w kraju ołomunieckim, pow. Jesionik, diec. ostrawsko-opawska, dek. Jesionik.

Jesionik wspomniany został 8 listopada 1267 roku przy okazji nadania przez biskupa wrocławskiego Tomasza I swojemu dworzaniowi na zamku w Otmuchowie Cursicowi wsi Bukovice, obecnie część miasta Jesionika w Czechach²⁴⁵.

Obiekt sakralny i patrocinium: kościół parafialny pw. Wniebowzięcia NMP²⁴⁶.

Kościół w Jesioniku poświadczony został stosunkowo późno, gdyż dopiero w źródłach pojawia się w 21 czerwca 1418 roku, gdy Mikołaj Hundil sprzedał czynsz Janowi altarzyście ołtarza pod wezwaniem

²⁴¹ SUB, t. 5, nr 264.

²⁴² T. K o z a c z e w s k i, *Wiejskie kościoły parafialne XIII wieku na Śląsku (miejscowości H-O)*, Wrocław 1994, s. 11; W. M a r s c h a l l, *Alte Kirchenpatrozinien des Archidiakonates Breslau*, s. 95.

²⁴³ Oryg.: „*Ecclesia consecrata est in honorem Dei omnipotentis et sanctae Mariae virginis, sancti Andree apostoli et sanctorum Trium Regnum, sancti Wenceslai et sancti Christophori martyrum et S. Annae electae*”, cyt. za: VB, s. 96.

²⁴⁴ Miejscowość ta nie została zidentyfikowana przez W. Urbana, który jedynie określił jej położenie dobrach biskupów wrocławskich pozostawiając niemiecką nazwę, por. T e n ż e, *Z dziejów duszpasterstwa w archidiakonacie wrocławskim w czasach nowożytnych*, s. 49.

²⁴⁵ SUB, t. 4, nr 34. Dokument i miejscowość zidentyfikowana jest z terenem wokół miasteczka Gozdnicza w powiecie żagańskim, por. M. C e t w i ń s k i, *Rycerstwo Śląskie do końca XIII w.*, s. 84.

²⁴⁶ *Schematismus des Bisthums Breslau*, s. 243.

Wszystkich Apostołów w kościele parafialnym w Jesioniku²⁴⁷. Historycy podejmujący badania nad tym obiektem uważali, że kościół ten pochodził z końca XIII wieku²⁴⁸.

Wezwanie kościoła znane jest z akt wizytacyjnych archidiaconatu wrocławskiego. Wizytator, prałat Adam Landeck, scholastyk wrocławskiej kapituły katedralnej i archidiacon legnicki²⁴⁹ 5 października 1579 roku zanotował, iż kościół konsekrowany był ku czci Najświętszej Maryi Panny²⁵⁰.

35. Nysa, (Nissensis, Neisse), miasto, woj. opolskie, pow. nyski, gm. Nysa, diec. opolska, dek. Nysa.

Nysa z pewnością należy do starych osad śląskich²⁵¹. Jednakże pierwszym świadectwem źródłowym dotyczącym Nysy jest dokument biskupa wrocławskiego Wawrzyńca datowany dopiero na 25 maja 1223 roku, gdy ordynariusz diecezji zezwolił za zgodą kapituły katedralnej Walterowi biskupiemu wójtowi w Nysie na lokację Niemców na terytorium kościelnym należącym do diecezji wrocławskiej w Ujeździe (oryg. „[...] *in territorio sancti Johannis in Yiasd*”) co poświadcza dodatkowo patrocinium biskupstwa i katedry we Wrocławiu²⁵². Warto dodać, iż według lokalnej tradycji związanej z kościołem farnym w Nysie pw. św. Jakuba i św. Agnieszki konsekracji tej świątyni miał dokonać biskup wrocławski Jarosław²⁵³

²⁴⁷ H. Neuling, *Schlesiens Kirchorte*, s. 60.

²⁴⁸ W. Marschall, *Alte Kirchenpatrozinien des Archidiaconates Breslau*, s. 129.

²⁴⁹ Adam Landeck był archidiaconem legnickim w l. 1563-1600 posiadając prałaturę w kapitule kolegiackiej pod wezwaniem Grobu Świętego w Legnicy. Wcześniej w 1563 roku piastował godność kustosa w tej kapitule, którą otrzymał z nadania biskupa wrocławskiego Kacpra z Łagowa jako wrocławski scholastyk. Cieszył się również godnością kanonika świętokrzyskiego we Wrocławiu oraz w Olomuńcu. Szerzej zob. S. J u j e c z k a, *Duchowni średniowiecznej Legnicy*, s. 40 i przypis 53, 42, 80.

²⁵⁰ Oryg. „*Ecclesia consecrata est in honorem beatae Mariae virginis*”, cyt. za: VB, s. 97.

²⁵¹ Szerzej na temat historii Nysy i kształtowania się tego ośrodka miejskiego, oraz kościelnego zob. R. E y s y m o n t t, *Kod genetyczny miasta*, s. 442-454; J. K ę b ł o w s k i, *Nysa*, Wrocław-Gdańsk 1972, s. 5-44; E. W ó ł k i e w i c z, *Kościół i jego wierni. Struktury kościelne i formy pobożności w średniowiecznej Nysie*, Kraków 2014, s. 27-33. Tam też dalsza szczegółowa literatura.

²⁵² SUB, t. 1, nr 225.

²⁵³ Biskup wrocławski w l. 1198-1201. Najstarszy syn księcia śląskiego Bolesława I Wysokiego, książę opolski od 1173 roku, poprzez inwestyturę i wpływ ojca uzyskał stolicę biskupią we Wrocławiu. Wspierał zakony, szczególnie joannitów i bożogrob-

12 lipca 1198 roku²⁵⁴, co pozwala według najnowszych badań wskazywać na tego infulata jako założyciela miasta²⁵⁵.

Obiekt sakralny i patrocinium: kościół parafialny pw. św. Jana Chrzciciela i św. Mikołaja (dawna kolegiata)²⁵⁶.

Tradycja dotycząca historii tego kościoła wskazuje rok 1317 jako czas jego wzniesienia została jednak obecnie odrzucona²⁵⁷. Jak zauważyła E. Wólkiewicz szczególne znaczenie dla datacji tego obiektu sakralnego ma zapis w Księdze Uposażenia Biskupstwa Wrocławskiego z ok. 1305 roku, gdzie omawiając majątek kościołów wymieniony został kościół na Starym Mieście w Nysie i jego proboszcz, co także wskazuje na pierwotną funkcję tego kościoła²⁵⁸.

Według wizytacji kanonicznej przeprowadzonej w Nysie 4 maja 1580 roku przez archidiacona i oficjała wrocławskiego Teodora Lindanusa ówczesna kolegiata z przeniesioną 1 września 1477 roku z Otmuchowa kapitułą nosiła wezwanie św. Jana Chrzciciela, św. Jana Ewangelisty i św. Mikołaja²⁵⁹. Patrocinium to zostało potwierdzone już wcześniej w dokumencie biskupa wrocławskiego Rudolfa z Rüdesheim²⁶⁰,

---

ców. Szerzej zob. J. Mandziuk, *Rządcy (Archi) Diecezji Wrocławskiej na przestrzeni wieków*, s. 41-43.

²⁵⁴ J. Pedewitz, *Ecclesiae Parochialis s. Jacobi Nissae*, wyd. B. Ruffert, Neisse 1905, s. 83.

²⁵⁵ E. Wólkiewicz, *Kościół i jego wierni*, s. 42-43.

²⁵⁶ *Rocznik Diecezji Opolskiej*, s. 187.

²⁵⁷ E. Wólkiewicz, *Kościół i jego wierni*, s. 66. Należy zwrócić jednocześnie uwagę na regest dokumentu z 11 sierpnia 1311 roku, gdzie wymieniony został kościół pw. św. Jana na Starym Mieście w Nysie, por. W. Marschall, *Alte Kirchenpatrozinien des Archidiakonates Breslau*, s. 126.

²⁵⁸ E. Wólkiewicz, *Kościół i jego wierni*, s. 67. W publikacji tej przedstawiony został także zarys historyczny tego obiektu, zob. *Tamże*, s. 65-74.

²⁵⁹ Oryg: „[...] *Haec ecclesia vocatur sancti Nicolai [...] ad ecclesiam sanctorum Ioannis Baptistae et Evangelistae, quibus adiunctus est pro compatrono beato Nicolaus*”, cyt. za: VB, s. 98.

²⁶⁰ Biskup wrocławski w l. 1468-1482. Pochodził z diecezji mogunckiej, z mieszczańskie rodziny. Odbił studia w Heidelbergu a następnie w Rzymie. Pracował w Kurii rzymskiej, zajmując się m. in. sprawami poboru należności z terenu diecezji wrocławskiej. Następnie mianowany legatem papieskim na Polskę, Węgry i Czechy, a zatem i na Śląsk. Przybył do Wrocławia w 1465 biorąc miasto pod opiekę Stolicy Apostolskiej. Jego wybór na biskupstwo wrocławskie związany był z wieloma wpływami zarówno czynników świeckich jak i kościelnych oczekujących jego elekcji. Na uwagę zasługuje szczególna współpraca z kapitułą katedralną i dobre z nią relacje. Biskup odbudowywał struktury kościelne po zniszczeniach husyckich oraz odnowił życie

który zezwalając na translację korporacji kanoniczej do Nysy określił nowy obowiązujący tytuł obiektu sakralnego (oryg. „[...] *ita ut amplius ecclesie sanctorum Johannis baptiste, Johannis ewangelistae et Nicolai vocetur et appelletur*”)²⁶¹. Wezwanie to kilkakrotnie zostało zapisane w omawianym dokumencie wskazując na osobę św. Mikołaja jako współpatrona kolegiaty po inkorporacji kościoła św. Jana Chrzciciela i św. Jana Ewangelisty do własności kapitulnej²⁶².

Prałat Lindanus w protokole wizytacyjnym oprócz kwestii patrocinium samego kościoła kolegiackiego zwrócił uwagę na znajdujące się we wnętrzu ołtarze boczne i ich wezwania.

Wezwania wewnętrzne:

1. Ołtarz główny konsekrowany na cześć świętych Janów Ewangelisty i Chrzciciela, Mikołaja, Stanisława, Najświętszej Maryji Panny, Jadwigi i Elżbiety wybranek²⁶³.
2. Ołtarz w kaplicy mąsjonarzy konsekrowany na cześć NMP²⁶⁴.
3. Ołtarz konsekrowany na cześć Piotra i Pawła, Wawrzyńca, Erazma, wszystkich apostołów i męczenników²⁶⁵.

---

religijne wiernych diecezji. Odprawił dwa synody diecezjalne poświęcone sprawom pastoralnym i duszpasterskim. Szerzył w diecezji kult św. Walentego, którego relikwie podarował katedrze wrocławskiej, oraz udzielił odpustu dla pielgrzymów, czczących tego świętego. Popierał zakładanie i rozwój bractw i stowarzyszeń kościelnych oraz różne formy pobożności ludowej. Zmarł w wyniku choroby 17 stycznia 1482 roku. Szerzej zob. J. M a n d z i u k, *Rządcy (Archi) Diecezji Wrocławskiej na przestrzeni wieków*, s. 112-117.

²⁶¹ W. M a r s c h a l l, *Alte Kirchenpatrozinien des Archidiaconates Breslau*, s. 127.

²⁶² Treść dekretu translacyjnego kapituły kolegiackiej pw. św. Mikołaja z Otmuchowa do Nysy włączona została do trzytomowego dzieła poświęconego historii diecezji wrocławskiej: J. H e y n e, *Dokumentirte Geschichte des Bisthums und hochstiftes Breslau*, t. 2, Breslau 1864, s. 931-935.

²⁶³ „*Consecratum in honore sanctorum Ioannis Evangelistae et Baptistae, Nicolai, Stanislai, beatae Mariae virginis, Hedwigis et Elisabeth electarum*”, cyt. za: VB, s. 101.

²⁶⁴ „*Primum altare dextri lateris in Casello mansionariorum consecratum est in honore beatae Mariae virginis, vocaturque altare*”, cyt. za: VB, s. 101. Według E. Wólkiewicz była to altaria pw. Boga Wszechmogącego, NMP i św. Anny. W 1511 roku posiadał drugie ministerium. Zob. T a ż, *Kościół i jego wierni*, s. 379.

²⁶⁵ „*Altare consecratum est in honore Petri et Pauli, Laurentii, Erasmi, omnium apostolorum et martyrum*”, cyt. za: VB, s. 101. Prawdopodobnie jest to ołtarz tożsamy ze znanym ze źródeł ołtarzem pw. NMP, św. Jana Chrzciciela, św. Jana Ewangelisty, św. Piotra, św. Pawła i Innych Apostołów fundacji mieszczańskiej nyskiej Katarzyny Gobil. Fundacja zatwierdzona została 6 stycznia 1408 roku przez biskupa wrocławskiego Waclawa. Szerzej zob. E. Wólkiewicz, *Kościół i jego wierni*, s. 376-377.

4. Ołtarz konsekrowany na cześć św. Katarzyny, Barbary, Małgorzaty, Doroty, Apoloni, wszystkich świętych dziewic i Anny, Jadwigi, Marii Magdaleny, wszystkich wybranek²⁶⁶.
5. Ołtarz konsekrowany na cześć Najświętszej Maryi Panny, Doroty i Katarzyny dziewic, zwany ołtarzem cechu białoskórników²⁶⁷.
6. Ołtarz Bożego Ciała (Ciała Chrystusa)²⁶⁸.
7. Ołtarz konsekrowany na cześć Męki Pańskiej, apostołów Piotra i Pawła i Wszystkich Świętych²⁶⁹.
8. Ołtarz konsekrowany na cześć Życiodajnego Krzyża Chrystusa²⁷⁰.
9. Ołtarz konsekrowany na cześć Najświętszej Maryi Panny, Barbary i Katarzyny dziewic²⁷¹.

36. Nysa (Nissensis, Neisse), miasto, woj. opolskie, pow. nyski, gm. Nysa, diec. opolska, dek. Nysa.

Obiekt sakralny i patrocinium: kościół pw. św. Marii Magdaleny²⁷².

Kościół pw. św. Marii Magdaleny związany był z zakonem franciszkanów, osiadłych w Nysie i włączonych w 1257 roku do prowincji

²⁶⁶ „*Altare consecratum est in honore Petri et Pauli, Laurentii, Erasmi, omnium apolorum et martyrum*”, cyt. za: VB, s. 101. Prawdopodobnie jest to ołtarz tożsamy ze znanym ze źródeł ołtarzem pw. NMP, św. Jana Chrzyciela, św. Jana Ewangelisty, św. Piotra, św. Pawła i Innych Apostołów fundacji mieszczański nyskiej Katarzyny Gobil. Fundacja zatwierdzona została 6 stycznia 1408 roku przez biskupa wrocławskiego Waclawa. Szerzej zob. E. Wólkiewicz, *Kościół i jego wierni*, s. 376-377.

²⁶⁷ „*Altare consecratum est in honore B. M. virginis, Dorotheae et Katharinae virginum. Vocatur altare fraternitatis fratrum alutariorum*”, cyt. za: VB, s. 101-102. Ołtarz ten wzmiankowany po raz pierwszy 31 marca 1414 roku, szerzej zob. E. Wólkiewicz, *Kościół i jego wierni*, s. 377.

²⁶⁸ „*Altare Corporis Christi*”, cyt. za: VB, s. 102.

²⁶⁹ „*Altare consecratum est in memoriam passionis dominicae et in honorem apolorum Petri et Pauli ac aliorum sanctum, quorum nomina in huius altaris tabula scripta visuntur*”, cyt. za: VB, s. 102.

²⁷⁰ „*Altare consecratum est in honore vivificae crucis Christo*”, cyt. za: VB, s. 102. Ołtarz ten ufundowany został przez mieszczanina nyskiego Szymona zwanego *Rubeto*. Pierwszym jego altaryzstą od 1372 roku był kapelan biskupa wrocławskiego Przeclawa z Pogorzeli i proboszcz z Prusinowic Albert Liedlau. Szerzej zob. E. Wólkiewicz, *Kościół i jego wierni*, s. 375-376; T a ż, *Proletariusz Modlitwy? Drogi karier, finanse i kultura materialna niższego kleru w średniowiecznej Nysie*, Warszawa 2020, s. 421-422.

²⁷¹ „*Altare consecratum est in honore B. M. virginis, Barbarae et Katharinae virginum*”, cyt. za: VB, s. 102.

²⁷² W. M a r s c h a l l, *Alte Kirchenpatrozinien des Archidiaconates Breslau*, s. 155.

czesko-polskiej²⁷³. Najstarsze potwierdzone w okresie średniowiecza wezwanie klasztoru poświęcone było św. Jerzemu i św. Wojciechowi za murami miasta (oryg. „*fratrem minores in monasterio sanctorum Georgii et Adalberti extra muros Nissenses*”) o czym świadczył testament Doroty, wdowy po Janie Strofoit, mieszczaninie nyskim, wystawiony 13 stycznia 1423 roku²⁷⁴.

Patrocinium św. Marii Magdaleny dla tego klasztoru związane było z odbudową klasztoru po zniszczeniach wynikających z wojen husyckich²⁷⁵. Wezwanie to po raz pierwszy poświęcone zostało w dokumencie wystawionym w Nysie 16 stycznia 1475 roku. Dotyczył on sprzedaży łąki opiekunom kościoła św. Marii Magdaleny i klasztoru franciszkańskiego (oryg. „[...] *der Bruder S. Francisci zu sand Marie-magdalenen vorm bruderthor zue Neisse gelegen*”)²⁷⁶.

Drugim źródłem spisany w języku łacińskim odnoszącym się do klasztoru w Nysie i poświadczającym jego patrocinium w okresie średniowiecza jest dokument z 27 stycznia 1510 roku dotyczący sprzedaży przez prokuratorów klasztoru św. Marii Magdaleny łąk i majątków ziemskich biskupowi wrocławskiemu (oryg. „*conuentus monasterii S. Marie Magdalene in prato Nysensi*”)²⁷⁷.

Przeprowadzający wizytację kanoniczą w Nysie 4 maja 1580 roku archidiakon wrocławski Teodor Lindanus w protokole zapisał świątynię św. Marii Magdaleny za murami miasta²⁷⁸.

---

²⁷³ J. Mandziuk, *Historia Kościoła katolickiego na Śląsku. Średniowiecze*, t. 1, cz. 2 (1302-1417), Warszawa 2004, s. 335; Historię konwentu nyskiego w średniowieczu przedstawiała: E. Wółkiewicz, *Kościół i jego wierni*, s. 97-109.

²⁷⁴ *Tamże*, s. 98.

²⁷⁵ *Tamże*.

²⁷⁶ Cyt. za: *Monumenta Germaniae Franciscana*, t. 2, *Urkundenbücher*, cz. 1, *Die Kustodien Goldberg und Breslau 1240-1517*, wyd. Ch. Reich, Düsseldorf 1917, s. 222-223, nr 527).

²⁷⁷ *Tamże*, s. 361-362, nr 852.

²⁷⁸ Oryg.: „[...] *templi B. Mariae Magdalene extra muros*”, cyt. za: VB, s. 103.

BIBLIOGRAFIA**Źródła****A. Źródła rękopiśmienne****Archiwum Archidiecezjalne we Wrocławiu**

sygn., II b 27 Visitatio Archidiaconatus Wratislaviensis 1579.

Archiwum Państwowe we Wrocławiu

Repozytura 91, Klasztor cystersów w Lubiążu, nr 257 (267).

B. Źródła drukowane

Dokumenty Soborów Powszechnych, t. 4, (1511-1870) Lateran V, Trydent, Watykan I, oprac. A. Baron, H. Pietras, Kraków 2005.

Handbuch des Erzbistums Breslau für das Jahr 1942, Breslau 1942.

Kronika xiążąt polskich (Chronica principium Poloniae), wyd. Z. Węclewski, [w:] *Monumenta Poloniae Historica*, t. 3, red. A. Małeckci, W. Kętrzyński, X. Liske, Lwów 1878.

Liber foundationis claustris Sancte Marie Virginis in Heinrichow, czyli Księga Henrykowska, tłum. R. Grodecki, Wrocław 1991.

Liber Foundationis Episcopatus Vratislaviensis, wyd. H. Markgraf, J. W. Schulte, [w:] *Codex Diplomaticus Silesiae*, t. 14, Breslau 1889.

Monumenta Germaniae Franciscana, t. 2, *Urkundenbücher*, cz. 1, *Die Kustodien Goldberg und Breslau 1240-1517*, wyd. Ch. Reisch, Düsseldorf 1917, nr 527.

Monumenta Vaticana Res Gestas Bohemicas illustrantias, t. 5 *Acta Urbani VI et Bonifatii IX 1378-1404*, cz. 2, 1397-1404, wyd. C. Krofta, Pragae 1903, nr 1629.

Regesten zur schlesischen Geschichte, wyd. C. Grünhagen, K. Wutke, [w:] *Codex Diplomaticus Silesiae*, t. 16, Breslau 1892, nr: 2755, 4547.

Regesty Śląskie, t. 1, 1343-1348, oprac. K. Bobowski, J. Gilewska-Dubis, W. Korta, B. Turoń, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1975, nr 679.

Schematismus des Bisthums Breslau, Breslau 1891.

Schlesisches Urkundenbuch, t. 1, 971-1230, wyd. H. Appelt, Wien-Köln-Graz 1977, nr: 16, 19, 23, 28, 38, 45, 83, 94, 115, 122, 128, 225, 263, 283, 308.

Schlesisches Urkundenbuch, t. 2, 1231-1250, wyd. Irgang W., Appelt H., Menzel J., Köln 1977, nr: 60, 88, 136, 159, 278, 287, 289, 352, 380, 394, 411.

Schlesisches Urkundenbuch, t. 3, 1251-1266, wyd. Irgang W., Appelt H., Menzel J., Wien-Köln 1984, nr: 33, 112, 264, 375, 449.

Schlesisches Urkundenbuch, t. 4, 1267-1281, wyd. Irgang W., Appelt H., Menzel J., Köln 1988, nr: 34, 393.

Schlesisches Urkundenbuch, t. 5, 1282-1290, Irgang W., Appelt H., Menzel J., Köln 1993, nr: 6, 117, 135, 202, 237, 242, 264, 367, 381, 500.

Schlesisches Urkundenbuch, t. 6, 1291-1300, Irgang W., Appelt H., Menzel J., Köln 1998, nr: 136, 137, 206, 314, 462.

- Teksty źródłowe do historii Wrocławia*, t. 1, do końca XVIII w., wyd. K. Maleczyński, J. Reiter, Wrocław 1951.
- Urkunden des klosters Kamenz*, [w:] *Codex Diplomaticus Silesiae*, t. 10, wyd. P. Pfothenauer, Breslau 188, nr 87, 99.
- Urkundensammlung zur Geschichte des Fürstenthums Oels bis zum Aussterben der piastischen Herzogslinie*, wyd. W. Haeusler, Breslau 1883, nr 9.
- Visitationsberichte der Dözese Breslau. Archidiakonats Breslau*, wyd. J. Jungnitz, Breslau 1902.
- Vita S. Hedwigis*, [w:] *Scriptores Rerum Silesiacarum*, t. 2, wyd. G. A. Stenzel, Breslau 1839, s. 1-127.

Opracowania

- Banik J., *Działalność fundacyjna Panów z Pogorzeli na Śląsku w XIII i XIV w. Fundacje kościelne*, Warszawa 2009.
- Boras Z., *Książęta piastowscy Śląska*, Katowice 1978.
- Cetwiński M., *Rycerstwo Śląskie do końca XIII w. Biogramy i rodowody*, Wrocław 1982.
- Chronik der Stadt Grottkau. Mit Benutzung amtlicher Quellen herausgegeben*, Grottkau 1867.
- Dola K., *Studia nad początkami reformacji protestanckiej na Śląsku*, Opole 2009.
- Dola K., *Szpitalce Średniowiecznego Śląska*, [w:] *Rocznik Teologiczny Śląska Opolskiego*, Opole 1968.
- Domański J., *Nazwy miejscowe dzisiejszego Wrocławia i dawnego okręgu wrocławskiego*, Warszawa 1967.
- Eysymontt R., *Kod genetyczny miasta. Średniowieczne miasta lokacyjne Dolnego Śląska na tle urbanistyki europejskiej*, Wrocław 2009.
- Goliński M., *Środa Śląska w średniowieczu*, [w:] *Środa Śląska. Dzieje miasta wina i skarbów*, red. R. Żerelik, Wrocław 2006.
- H. Adamy, *Die Schlesischen Ortsnamen ihre Entstehung und Bedeutung*, Breslau 1888.
- Haeulser W., *Geschichte des Fürstenthums Oels*, Breslau 1883.
- Heyne J., *Dokumentirte Geschichte des Bisthums und hochstiftes Breslau*, t. 2, Breslau 1864.
- Heyne J., *Dokumentirte Geschichte des Bisthums und hochstiftes Breslau*, t. 2, Breslau 1864.
- Hoffmann H., *Sandstift und pfarrkirche St. Maria in Breslau. Gestalt und Wandel im Laufe der Jahrhunderte*, Stuttgart 1971.
- Hoffmann H., *Die des Breslauer Alumnats. Ein Beitrag zur Geschichte der Priesterbildung in Schlesien*, Breslau 1935.
- Jasiński K., *Rodowód Piastów śląskich*, Kraków 2007.
- Jujeczka S., *Duchowni średniowiecznej Legnicy. Studium prozopograficzne*, Legnica 2006.

- Jungnitz J., *Die Breslauer Weihbischöfe*, Breslau 1914.
- Jureczko A., *Henryk III Biały. Książę wrocławski (1247-1266)*, Kraków 2016.
- Jurek T., *Panowie z Wierzbnej. Studium genealogiczne*, Kraków 2006.
- Jurek T., *Rodowód Pogorzeliów*, Kraków 2005.
- Kanuer P., *Kloster Kamenz in Schlesien. Zeit- und Lebensbilder aus seiner Geschichte 1210- 1810*, Liegnitz 1932.
- Karolewicz G., *Z badań nad wezwaniami kościołów*, [w:] *Roczniki Humanistyczne*, t. 22 (1974), z. 2, s. 215-231.
- Kelly J. N. D., *Encyklopedia Papieży*, tłum. T. Szafrąński, Warszawa 2006.
- Kęmbłowski J., *Nysa*, Wrocław-Gdańsk 1972.
- Kiełbasa A., *Święta Jadwiga Śląska*, Warszawa 1990.
- Knoblich A., *Kurze Geschichte und Beschreibung der zerstörten St. Nicolai-kirche vor Breslau, nebst ihrer Filiale St. Michaelis in Groß-Mochbern und der mit ihnen vereinten St. Corporis-Christi-Kirche in Breslau: als Beitrag zur Diözesan- und Kunstgeschichte Schlesiens quellenmäßig zusammengestellt*, Breslau 1862.
- Kopietz J. A., *Das Collegiatstift von St. Nikolaus in Ottmachau (1386-1477)*, [w:] *Zeitschrift des Vereins für Geschichte und Alterthum Schlesiens*, red. C. Grünhagen, t. 26, Breslau 1892.
- Kopietz J. A., *Geschichte der katholischen pfarrei Patschkau*, [w:] *Zeitschrift des Vereins für Geschichte und Alterthum Schlesiens*, t. 17 (1883).
- Kościoły i Kaplice Archidiecezji Wrocławskiej*, red. J. Pater, Wrocław 2002.
- Kozaczewski T., *Wiejskie kościoły parafialne XIII wieku na Śląsku (miejscowości H-O)*, Wrocław 1994.
- Kozłowska-Budkowa Z., *Ekard z Kalkowa*, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, t. VI, red. W. Konopczyński, Kraków 1948.
- Maciejowski M., *Orientacje polityczne biskupów metropolii gnieźnieńskiej 1283-1320*, Kraków 2007.
- Małczyński K., *Historia Śląska*, t. 1 do roku 1763, cz. I do połowy XIV w., Wrocław 1960.
- Małczyński K., *Kilka nie drukowanych dokumentów śląskich z pierwszej połowy XIII w. z różnych archiwów*, [w:] *Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka*, R. 23 (1968), nr 1, Wrocław 1968, s. 97-105.
- Małczyński K., *Uwagi nad bullą papieża Hadriana IV dla biskupstwa wrocławskiego opatrzona datą 23 IV 1154*, [w:] *Sobótka* (1959), nr 3, s. 269-288.
- Mandziuk J., *Biskupi pomocniczy (archi)diecezji wrocławskiej*, Wrocław 2019.
- Mandziuk J., *Historia Kościoła katolickiego na Śląsku. Średniowiecze*, t. 1, cz. 1 (do 1302 roku), Warszawa 2003.
- Mandziuk J., *Historia Kościoła katolickiego na Śląsku. Średniowiecze*, t. 1, cz. 2 (1302-1417), Warszawa 2004.
- Mandziuk J., *Rządcy (Archi) Diecezji Wrocławskiej na przestrzeni wieków*, Wrocław 2018.

- Marschall W., *Alte Kirchenpatrozinnen des Archidiakonates Breslau*, Köln 1966.
- Mateja, *Śląski kalendarz liturgiczny świętych. Geneza i rozwój do czasu reformy papieża Piusa X*, Opole 2006.
- Neuling H., *Schlesiens Kirchorte und ihre kirlichen Stiftungen bis zum Ausgange des Mittelalters*, Breslau 1902.
- Nowack A., *Der älteste Visitationsbericht über die Breslauer Kathedrale, Kreuzkirche und St. Ágidius vom Jahre 1580*, [w:] *Archiv für schlesische Kirchengeschichte*, t. 1, Breslau 1936, s. 80-98.
- Nowacki J., *Archidiecezja Poznańska w granicach historycznych i jej ustrój*, Poznań 1964.
- Nowowiejski A., *Wykład liturgii Kościoła katolickiego*, t. 1, *Wiadomości wstępne*, część 1, *O środkach rozwinięcia kultu*, Warszawa 1893.
- Pedewitz J., *Ecclesiae Parochialis s. Jacobi Nissae*, wyd. B. Ruffert, Neisse 1905.
- Pfotenhauer P., *Die Schlesischen Siegel von 1250 bis 1300 beziehentlich 1327*, Breslau 1879.
- Pieńkowska-Wiederkehr P., *Kult św. Katarzyny aleksandryjskiej w Polsce do końca średniowiecza w świetle wezwań kościołów i kaplic publicznych*, [w:] *Kult świętych i ideał świętości w średniowieczu*, red. R. Michałowski, Warszawa 2011, s. 149-376.
- Pobóg-Lenartowicz A., *Uposażenie i działalność gospodarcza klasztoru kanoników regularnych NMP na Piasku we Wrocławiu do początku XVI w.*, Opole 1994.
- Rajman J., *Średniowieczne patrocinia krakowskie*, Kraków 2002.
- Ratzinger J., *Opera Omnia*, t. 11 *Teologia Liturgii. Sakramentalne podstawy życia chrześcijańskiego*, tłum. W. Szymona, Lublin 2012.
- Rocznik Diecezji Opolskiej*, Opole 1974.
- Schneider J., *Geschichte der Stadt Patschkau nach Urkunden und andern authentischen Quellen bearbeitet*, Neisse 1843.
- Seppelt F. X., Löffler K., *Papstgeschichte. Vor den anfängen bis zur gegenwart*, München 1933.
- Silnicki T., *Dzieje i ustrój Kościoła katolickiego na Śląsku do końca w. XIV*, Warszawa 1953.
- Sobeczko H. J., *Średniowieczny kult liturgiczny czterech głównych patronów Śląska, Człowiek i Kościół w dziejach*, red. J. Kopiec, N. Widok, Opole 2009, s. 129-145.
- Soffner J., *Geschichte der katholischen pfarrei Oltaschin nebst deren Adjuncta Bettlern. Ein Beitrag zur Breslauer Diöcesan Geschichte*, Breslau 1875.
- Starnawska M., *Kult św. Piotra w Polsce średniowiecznej na tle europejskim*, [w:] *Ecclesia. Studia z dziejów Wielkopolski*, t. 6, (2011), s. 25-35.
- Steinborn B., *Otmuchów. Paczków*, Wrocław 1982.

- Swastek J., *Proweniencja i rozwój kultu św. Jerzego w Polsce w świetle wezwań kościołów w okresie przedtrydenckim*, [w:] *Colloquium Salutis. Wrocławskie Studia Teologiczne*, (1969), s. 107-126.
- Swastek J., *Założenie metropolii praskiej w 1344 roku i sprawa przynależności do niej diecezji wrocławskiej w XIV wieku*, mps, ss. 13, Repozytorium ks. prof. Józefa Swastka w dyspozycji autora.
- Swastek J., *Zarys historii Wiązowa i życia religijnego w tym mieście od epoki wczesnopiastowskiej do czasów współczesnych*, mps, Repozytorium ks. prof. Józefa Swastka w dyspozycji autora.
- Trzebnica. *Zarys rozwoju miasta na przestrzeni wieków*, red. L. Wiatrowski, Wrocław-Trzebnica 1995.
- Tukay H., *Eine untersuchung der kirchenpatrozinien im mittelalterlichen archidiakonat Oppeln*, Köln-Wien 1976.
- Urban W., *Polskie kazanie ze Smogorzewa z 1859 roku*, [w:] *Colloquium Salutis. Wrocławskie Studia Teologiczne*, (1969), s. 93-101.
- Urban W., *Studia nad dziejami wrocławskiej diecezji w pierwszej połowie XV wieku*, Wrocław 1959.
- Urban W., *Z dziejów duszpasterstwa w archidiakonacie wrocławskim w czasach nowożytnych*, Warszawa 1971.
- Wólkiewicz E., *Kapituła kolegiacka św. Mikołaja w Otmuchowie. Dzieje-organizacja-skład osobowy (1386-1477)*, Opole 2004.
- Wólkiewicz E., *Kościół i jego wierni. Struktury kościelne i formy pobożności w średniowiecznej Nysie*, Kraków 2014.
- Wólkiewicz E., *Proletariusze Modlitwy? Drogi karier, finanse i kultura materialna niższego kleru w średniowiecznej Nysie*, Warszawa 2020.
- Wyrozumski J., *O potrzebie badania najstarszych patrociniów*, „Kwartalnik Historyczny”, R. 100, nr 4 (1993), s. 63-72.
- Zalewski Z., *Święto Bożego Ciała w Polsce do wydania Rytuału Piotrkowskiego (1631)*, [w:] *Studia z dziejów liturgii w Polsce*, red. M. Rechowicz, W. Schenk, Lublin 1973, s. 97-162
- Zielonka Z., *Henryk Prawy*, Poznań 2015.
- Zientara B., *Henryk Brodaty i jego czasy*, Warszawa 1997.
- Żak Ł., *Kult Najświętszej Maryi Panny w Polsce do początku XII wieku*, [w:] *Salvatoris Mater* 10/3 2008, s. 180-227.

KS. STANISŁAW ADAM WRÓBLEWSKI – ks. mgr lic., absolwent Pańskiego Wydziału Teologicznego we Wrocławiu. Specjalizuje się w historii średniowiecznej i tematyce śląskiej, w swoich badaniach naukowych podejmuje problematykę śląskich patrociniów.

